

САНЪАТШУНОСЛИКНИНГ ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАРИ

- ❖ ЎзДСМИ хузуридаги Тармоқ маркази
- ❖ “Санъатшунослик”(турлари бўйича) йўналиши
- ❖ Профессор Тожибоева Олтиной Қосимовна

**Модулнинг ўқув-услубий мажмуаси Олий ва ўрта махсус таълим
вазирлигининг 2020 йил 7 декабрдаги 648-сонли буйруғи билан
тасдиқланган
ўқув дастури ва ўқув режасига мувофиқ ишлаб чиқилган.**

Тузувчи:

ЎзДСМИ “Овоз режиссёрлиги ва операторлик
маҳорати” кафедраси профессори,
санъатшунослик фанлари доктори
Тожибоева Олтиной Қосимовна

Такризчилар:

Манас номидаги Қирғиз-Турк университети профессори,
Ч.Айтматов номидаги Халқаро Академия академиги
Кульмамбетов Жаниш Османович

ЎзДСМИ “Телевидение режиссёрлиги” кафедраси мудири,
сан.ф.н., доцент. Файзиева Феруза Хожимуродовна

Ўқув -услубий мажмуа ЎзДСМИ Илмий методик
Кенгашининг қарори билан нашрга тавсия қилинган
(2020 йил “29” январдаги 1-сонли баённома)

МУНДАРИЖА

I.	ИШЧИ ДАСТУР.....	4
II.	МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНИЛГАН ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ.....	13
III.	НАЗАРИЙ МАТЕРИАЛЛАР.....	20
IV.	АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАТЕРИАЛЛАРИ.....	47
V.	КЎЧМА МАШҒУЛОТ МАТЕРИАЛЛАРИ.....	51
VI.	КЕЙСЛАР БАНКИ.....	54
VII.	ГЛОССАРИЙ.....	59
VIII.	АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ.....	157

I. ИШЧИ ДАСТУР

I. ИШЧИ ДАСТУР

Кириш

Дастур Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 23 сентябрда тасдиқланган “Таълим тўғрисида”ги Қонуни, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сон, 2019 йил 27 августдаги “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг узлуксиз малакасини ошириш тизимини жорий этиш тўғрисида”ги ПФ-5789-сон, 2019 йил 8 октябрдаги “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5847-сонли Фармонлари ҳамда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 23 сентябрдаги “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш бўйича кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 797-сонли Қарорларида белгиланган устувор вазифалар мазмунидан келиб чиққан ҳолда тузилган бўлиб, у олий таълим муассасалари педагог кадрларининг касб маҳорати ҳамда инновацион компетентлигини ривожлантириш, соҳага оид илғор хорижий тажрибалар, янги билим ва малакаларни ўзлаштириш, шунингдек амалиётга жорий этиш кўникмаларини такомиллаштиришни мақсад қилади.

Қайта тайёрлаш ва малака ошириш йўналишининг ўзига хос хусусиятлари ҳамда долзарб масалаларидан келиб чиққан ҳолда дастурда тингловчиларнинг мутахассислик фанлар доирасидаги билим, кўникма, малака ҳамда компетенцияларига қўйиладиган талаблар такомиллаштирилиши мумкин.

Модулнинг мақсади ва вазифалари

“Санъатшуносликнинг долзарб масалалари” модулининг мақсади:

Санъатшуносликнинг(соҳалар бўйича) турли йўналиш ва жанрлар кесимида ривожланиш босқичлари, тарихи ва замонавий ҳолатини қиёслаш орқали унинг бугунги ҳолатини белгилаш, педагог кадрларнинг ўқув-тарбиявий жараёнларни юқори илмий-методик даражада таъминлашлари учун зарур бўладиган касбий билим, кўникма ва малакаларини янгилаш ҳамда уларнинг касбий компетентлиги ва педагогик маҳоратининг ошишини таъминлашдан иборат.

“Санъатшуносликнинг долзарб масалалари” модулининг вазифалари:

- “Санъатшунослик (турлари бўйича)” йўналишида педагог кадрларнинг касбий билим, кўникма, малакаларини узлуксиз янгилаш ва ривожлантириш механизмларини яратиш;

- замонавий талабларга мос ҳолда олий таълимнинг сифатини таъминлаш учун зарур бўлган педагогларнинг касбий компетентлик даражасини ошириш;

- махсус фанлар соҳасидаги ўқитишнинг инновацион технологиялари ва илғор хорижий тажрибаларни ўзлаштириш;

- санъатшунослик соҳасининг янги давр муаммолари бўйича маълумотлар бериш ва уларни қўллаш учун педагог кадрларни тайёрлашни таъминлашга қаратилган фаолиятни ташкил этишдир.

Модул бўйича тингловчиларнинг билими, кўникмаси, малакаси ва компетенцияларига қўйиладиган талаблар:

“Санъатшуносликнинг долзарб масалалари” модулини ўзлаштириш жараёнида амалга ошириладиган масалалар доирасида:

Тингловчи:

- санъатшунослик фанларининг назарий асосларини, санъатшунослик, фанининг олий таълим тизимидаги ўрнини, санъатшуносликнинг долзарб муаммоларини, санъатшунослик фанларини ўқитишда инновацион технологияларни, санъат турлари ва уларнинг ўзаро интеграциясини, санъат соҳасидаги турли замонавий услублар, йўналиш ва тамойилларни **билиши** лозим;

- санъатшунослик йўналиши бўйича хорижий манбалардан педагогик фаолиятда фойдаланиш, санъатшунослик бўйича хорижий мамлакатлар тажрибаларидан фойдаланиш ва санъатшунослик соҳасидаги инновацияларни илмий-тадқиқот ва ўқув жараёнига тадбиқ этиш **кўникмаларига** эга бўлиши лозим.

- санъатшунослик фанларининг методик таъминотини яратиш ва санъатшунослик фанларини ўқитишда илғор хорижий тажрибани қўллаган ҳолда ўқув жараёнини ташкил этиш **малакаларига** эга бўлиши зарур.

Модулни ташкил этиш бўйича тавсиялар

“Санъатшуносликнинг долзарб масалалари” модули педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш мазмуни, сифати ва уларнинг тайёргарлигига қўйиладиган умумий малака талаблари ва ўқув режалари асосида шакллантирилган бўлиб, бу орқали олий таълим муассасалари педагог кадрларининг соҳага оид замонавий таълим ва инновация технологиялари, илғор хорижий тажрибалардан самарали фойдаланиш, илмий фаолиятини мунтазам юксалтириш, шунингдек, педагогик вазиятларда оптимал қарорлар қабул қилиш билан боғлиқ компетенцияларга эга бўлишлари таъминланади.

Ушбу дастурда санъатшуносликнинг бугунги ҳолати, замонавий ёндашув ва тенденциялар санъат турларининг ўзаро боғлиқлиги ва алоҳида

хусусиятлари кесимида маълумотлар келтирилади. Қайта тайёрлаш ва малака ошириш курсининг ўқув дастури қуйидаги модуллар мазмунини ўз ичига камраб олади.

Модулнинг ўқув режадаги бошқа модуллар билан боғлиқлиги ва узвийлиги

Мазкур модулнинг мазмуни ўқув режадаги “Таълим тизимида режиссёрлик ва актёрлик санъати асослари”, “Санъатшунослик фанларини ўқитиш методикаси”, “Санъатшуносликда илғор хорижий тажрибалардан фойдаланиш” ва “Арт менежмент” ўқув модуллари билан узвий боғланган ҳолда педагогларнинг касбий педагогик тайёргарлик даражасини орттиришга хизмат қилади.

Модулнинг олий таълимдаги ўрни

Модулни ўзлаштириш орқали тингловчилар олий таълим муассасаларида ўқитиладиган “Санъатшунослик (турлари бўйича)” ва узвий ўзаро боғлиқ бошқа фанлар бўйича машғулотларни олиб бориш, уларнинг мазмунини янги, замонавий услублар билан бойитилган ҳолда амалда қўллаш ва талабалар билимини баҳолашга доир касбий компетентликка эга бўладилар.

Модул бўйича соатлар тақсимоти

№	Модул мавзулари	Тингловчининг ўқув юкلامаси, соат			
		Жами	Назарий	Амалий	Кўчма
1.	Санъатшунослик фанининг етакчи тамойиллари. Ўзбекистон санъатшунослигининг илмий ва бадиий анъаналари, хусусияти.	4	4		
2.	Санъатшуносликда анъанавий ва замонавий санъатларни ўрганиш масалалари. Анъанавий санъатлар - экран санъатларининг субстанционал компонентлари сифатида.	6	6		
3.	Санъатшуносликнинг бугунги ҳолати ва долзарб муаммолари. Таълим сифатининг ижобий ўзгаришига хизмат қилувчи омиллар. Санъатларнинг ўзаро интеграцияси.	2		2	
5.	Хорижий адабиётлар таҳлили, таълим жараёнига тадбиқ этиш масалалари. Санъатшунослик фанларига инновацион технологияларнинг жорий қилиниши.	2		2	
6.	Санъатшунослик илмий тадқиқотларининг етакчи жиҳатлари. Ўзбекистон санъатшунослигининг замонавий муаммолари таҳлили.	2		2	
7.	Санъат таълимида иқтидор тушунчасининг моҳияти. Санъатшунослик фанини ўқитишнинг мақсад ва вазифалар. Интеграцион ўқиш тажрибалари.	4			4
Жами: 20 соат		20	10	6	4

НАЗАРИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-мавзу: Санъатшунослик фанининг етакчи тамойиллари. Ўзбекистон санъатшунослигининг илмий ва бадиий анъаналари, хусусияти(4 соат).

Санъатшунослик фанининг етакчи тамойиллари. Ўзбекистон санъатшунослигининг илмий ва бадиий анъаналари, хусусияти. Санъатшунослик йўналиши бўйича таҳсил олаётган тингловчи санъат амалиётидан, унинг ижтимоий функциялари, жанрлар тизими ва ижодий услубларидан хабардор бўлишлари мақсадга мувофиқдир. Маданият, санъат соҳаларидаги ижодий жараёнларни ОАВда ёритиш ва номоддий миллий кадриятларни тарғиб этишда санъатшунослик муҳим ўрин тутди. Шундай экан, мазкур маъруза танланган муайян йўналиш бўйича (театр санъати, кино, ТВ, радио, мусиқа ва б.) соҳа мутахассислари замонавий бадиий жараёнда қўлга киритилаётган ютуқлар билан бир қаторда санъат соҳалари тарихини, ривожланишига хос ижтимоий-маданий динамикасини таҳлил эта билишлари, ўз фикр-мулоҳазаларини муқобил жанр ва форматдаги тадқиқот сифатида ОАВ тизимида намоён этиш маҳоратига эга бўлишларида муҳим аҳамият касб этади.

2-мавзу. Санъатшуносликда анъанавий ва замонавий санъатларни ўрганиш масалалари. Анъанавий санъатлар - экран санъатларининг субстанционал компонентлари сифатида(6 соат).

Санъатшуносликда анъанавий ва замонавий санъатларни ўрганиш масалалари. Анъанавий санъатлар - экран санъатларининг субстанционал компонентлари сифатида. Анъанавий санъатда драматургия, мусиқа, тасвирий санъат, рақс, меъморлик ажралмас бирликни ташкил этади.

Мазкур назарий дарсда тингловчилар театрнинг ўзига хослиги, тарихий босқичлари, синтетик табиатининг етакчи жиҳатлари, шунингдек санъат турларининг функцияси ҳамда хусусиятлари билан атрофлича танишадилар.

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАЗМУНИ

1-Амалий машғулот: Санъатшуносликнинг бугунги ҳолати ва долзарб муаммолари. Таълим сифатининг ижобий ўзгаришига хизмат қилувчи омиллар. Санъатларнинг ўзаро интеграцияси(2 соат).

Санъатшунослик илмий тадқиқотларининг етакчи жиҳатлари. Ўзбекистон санъатшунослигининг замонавий муаммолари таҳлили. Шу маънода мазкур амалий машғулотда тингловчилар санъат қонунияти, функцияси борасидаги назарий билимларни амалиётга жорий қилиш тамойиллари ва масъулияти ҳақида фикр алмашадилар.

2-Амалий машғулот: Хорижий адабиётлар таҳлили, таълим жараёнига тадбиқ этиш масалалари. Санъатшунослик фанларига инновацион технологияларнинг жорий қилиниши(2 соат).

Санъат таълимида иқтидор тушунчасининг моҳияти. Санъатшунослик фанини ўқитишнинг мақсад ва вазифалар. Интеграцион ўқиш тажрибалари. Тингловчилар санъат асарларининг аҳамияти хусусида, қолаверса, санъат турлари ва жанрлари, тасвирий ва ифодавий воситалари, санъатлараро интеграция борасида фикр алмашадилар. Театр, мусиқа, тасвирий санъат, кино ва бошқа замонавий санъатларнинг жамият ижтимоий, маданий-маънавий ҳаёти билан узвийлиги, таниқли драматург, режиссёр, рассом, композитор ва бошқаларнинг ижоди билан танишадилар ва мавзу бўйича кўтарилган масалалар бўйича амалий кўникмаларини намоиш этадилар.

3-Амалий машғулот: Санъатшунослик илмий тадқиқотларининг етакчи жиҳатлари. Ўзбекистон санъатшунослигининг замонавий муаммолари таҳлили(2 соат).

Санъатшунослик илмий тадқиқотларининг етакчи жиҳатлари. Ўзбекистон санъатшунослигининг замонавий муаммолари таҳлили. Тингловчилар санъатнинг турлари, эволюцияси, ривожланиш босқичлари ва тенденцияларининг юзага келиши, тараққий этиши, ўзига хос қирралари

хақида маълумотларга эга бўладилар ва мавзу бўйича кўтарилган масалалар бўйича амалий кўникмаларини намойиш этадилар.

КЎЧМА МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-кўчма машғулот: Санъат таълимида иқтидор тушунчасининг моҳияти. Санъатшунослик фанини ўқитишнинг мақсад ва вазифалар. Интеграцион ўқиш тажрибалари.

Тингловчилар гуруҳи билан Тошкент шаҳрида жойлашган Ўзбек Миллий академик драма театри, Муқимий номидаги мусикали драма театри, Ўзбекистон Ёшлар театри, “Дийдор” театр студияси каби ижодий жамоалардан бирига ташриф буюрилади. Театрнинг ишлаш кундалиги, репетициялар жараёни, ишлаб чиқариш фаолияти билан танишилади. Дардан сўнг муайян спектакллар таҳлил қилинади ва театрнинг ўзига хослиги борасида фикр алмашинади.

ЎҚИТИШ ШАКЛЛАРИ

Мазкур модул бўйича қуйидаги ўқитиш шаклларидадан фойдаланилади:

- маърузалар, амалий машғулотлар (маълумотлар ва технологияларни англаб олиш, ақлий қизиқишни ривожлантириш, назарий билимларни мустаҳкамлаш);
- давра суҳбатлари (кўрилаётган лойиҳа ечимлари бўйича таклиф бериш қобилиятини ошириш, эшитиш, идрок қилиш ва мантиқий хулосалар чиқариш);
- баҳс ва мунозаралар (лойиҳалар ечими бўйича далиллар ва асосли аргументларни тақдим қилиш, эшитиш ва муаммолар ечимини топиш қобилиятини ривожлантириш).

**II. МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА
ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН
ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ
МЕТОДЛАРИ**

II. МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН ИНТРЕФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ

Ақлий ҳужум (брейнсторминг – миялар бўрони) – амалий ёки илмий муаммоларни ҳал этиш фикрларни жамоали генерация қилиш усули.

Методнинг мақсади: ақлий ҳужум вақтида тингловчилар мураккаб муаммони биргаликда ҳал этишга интилишади: уларни ҳал этиш бўйича ўз фикрларини билдиради (генерация қилади) ва бу фикрлар танқид қилинмасдан улар орасидан энг мувофиқи, самаралиси, мақбули ва шу каби фикрлар танлаб олиниб, муҳокама қилинади, ривожлантирилади ва ушбу фикрларни асослаш ва рад этиш имкониятлари баҳоланади.

Ақлий ҳужумнинг асосий вазифаси – ўқиб-ўрганиш фаолиятини фаоллаштириш, муаммони мустақил тушуниш ва ҳал этишга мотивлаштиришни ривожлантириш, мулоқот маданияти, коммуникатив кўникмаларни шакллантириш, фикрлаш инерциясидан қутилиш ва ижодий масалани ҳал этишда фикрлашнинг оддий боришини енгиш.

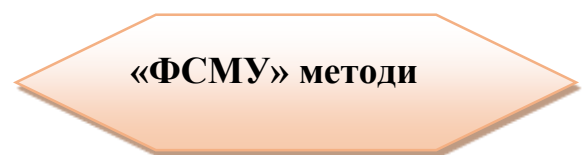
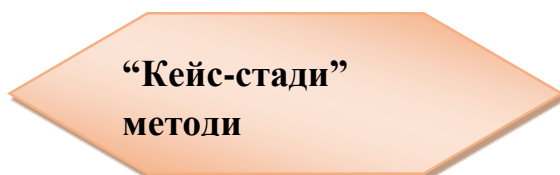
Тўғридан-тўғри жамоали ақлий ҳужум – иложи борича кўпроқ фикрлар йиғилишини таъминлайди. Бутун ўқув гуруҳи (20 кишидан ортиқ бўлмаган) битта муаммони ҳал этади.

Оммавий ақлий ҳужум – микро гуруҳларга бўлинган ва катта аудиторияда фикрлар генерацияси самарадорлигини кескин ошириш имконини беради.

Ҳар бир гуруҳ ичида умумий муаммонинг бир жиҳати ҳал этилади.

Намуна: Гуруҳга муаммоли вазият берилади, мисол учун оркестрни ташкил этувчи коллективдаги психологик вазият ёмонлашиб, конфликт чиқадиган даражага етиб келган. Муаммони ҳал қилиш бўйича жамоали ақлий ҳужум, иложи борича кўпроқ фикрлар йиғилиши ташкиллаштирилади.

Бу фикрлар танқид қилинмасдан, улар орасидан энг самаралиси, мақбули, яъни вазиятни нормаллашувга олиб келиши мумкин бўлган фикрлар танлаб олиниб, муҳокама қилинади, ривожлантирилади ва ушбу фикрларни асослаш ва рад этиш имкониятлари баҳоланади.

«Кейс-стади» - инглизча сўз бўлиб, («case» – аниқ вазият, ҳодиса, «stadi» – ўрганмоқ, таҳлил қилмоқ) аниқ вазиятларни ўрганиш, таҳлил қилиш асосида ўқитишни амалга оширишга қаратилган метод ҳисобланади. Мазкур метод

дастлаб 1921 йил Гарвард университетиде амалий вазиятлардан иқтисодий бошқарув фанларини ўрганишда фойдаланиш тартибиде қўлланилган. Кейсде очик ахборотлардан ёки аниқ воқеа-ҳодисадан вазият сифатида таҳлил учун фойдаланиш мумкин. Кейс ҳаракатлари ўз ичига қуйидагиларни қамраб олади: Ким (Who), Қачон (When), Қерде (Where), Нима учун (Why), Қандай/ Қанақа (How), Нима-натига (What).

“Кейс методи” ни амалга ошириш босқичлари

Иш босқичлари	Фаолият шакли ва мазмуни
1-босқич: Кейс ва унинг ахборот таъминоти билан таништириш	<ul style="list-style-type: none"> ✓ якка тартибдаги аудио-визуал иш; ✓ кейс билан танишиш(матнли, аудио ёки медиа шаклда); ✓ ахборотни умумлаштириш; ✓ ахборот таҳлили; ✓ муаммоларни аниқлаш
2-босқич: Кейсни аниқлаштириш ва ўқув топшириғни белгилаш	<ul style="list-style-type: none"> ✓ индивидуал ва гуруҳда ишлаш; ✓ муаммоларни долзарблик иерархиясини аниқлаш; ✓ асосий муаммоли вазиятни белгилаш
3-босқич: Кейсдаги асосий муаммони таҳлил этиш орқали ўқув топшириғининг ечимини излаш, ҳал этиш йўлларини ишлаб чиқиш	<ul style="list-style-type: none"> ✓ индивидуал ва гуруҳда ишлаш; ✓ муқобил ечим йўлларини ишлаб чиқиш; ✓ ҳар бир ечимнинг имкониятлари ва тўсиқларни таҳлил қилиш; ✓ муқобил ечимларни танлаш
4-босқич: Кейс ечимини ечимини шакллантириш ва асослаш, тақдимот.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ якка ва гуруҳда ишлаш; ✓ муқобил вариантларни амалда қўллаш имкониятларини асослаш; ✓ ижодий-лойиҳа тақдимотини тайёрлаш; ✓ якуний хулоса ва вазият ечимининг амалий аспектларини ёритиш

Кейсни бажариш босқичлари ва топшириқлари

1. Кейсдаги муаммони келтириб чиқарган асосий сабабларни (кичик ва индивидуал гуруҳларда аниқлаш)
2. “Монна-Лиза” портретини ишлашда қаҳрамоннинг руҳий ҳолатини очиб беришда рассомнинг маҳоратини аниқланг. (гуруҳларда таҳлил ёзма ёки оғзаки.)

Кейс. Леонардо да Винчи “Монна Лиза” картинасини чизаётганда асар қаҳрамонининг ички дунёсини очиб бермаганида асар картина даражасига кўтарилармиди?

Технологиянинг мақсади: Мазкур технология иштирокчилардаги умумий фикрлардан хусусий хулосалар чиқариш, таққослаш, қиёслаш орқали ахборотни ўзлаштириш, хулосалаш, шунингдек, мустақил ижодий фикрлаш кўникмаларини шакллантиришга хизмат қилади. Мазкур технологиядан маъруза машғулотларида, мустақамлашда, ўтилган мавзунини сўрашда, уйга вазифа беришда ҳамда амалий машғулот натижаларини таҳлил этишда фойдаланиш тавсия этилади.

Технологияни амалга ошириш тартиби:

- қатнашчиларга мавзуга оид бўлган якуний хулоса ёки ғоя таклиф этилади;
- ҳар бир иштирокчига ФСМУ технологиясининг босқичлари ёзилган қоғозларни тарқатилади:

Ф	• фикрингизни баён этинг
С	• фикрингизни баёнига сабаб кўрсатинг
М	• кўрсатган сабабингизни исботлаб мисол келтиринг
У	• фикрингизни умумлаштиринг

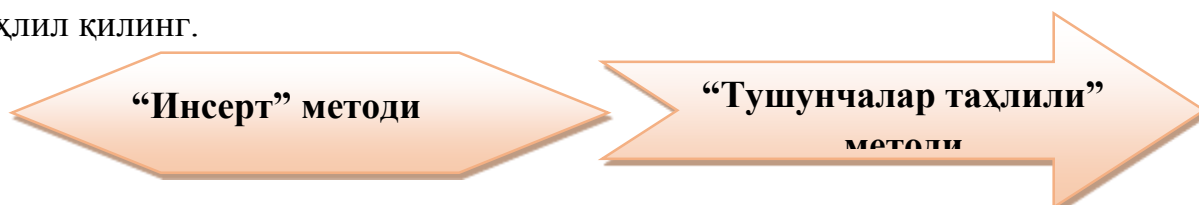
- иштирокчиларнинг муносабатлари индивидуал ёки гуруҳий тартибда тақдимот қилинади.

ФСМУ таҳлили қатнашчиларда касбий-назарий билимларни амалий машқлар ва мавжуд тажрибалар асосида тезроқ ва муваффақиятли ўзлаштирилишига асос бўлади.

Намуна.

Фикр: “Тарихий ёки маиший мавзудаги кўпқоматли композиция асарининг ғояси”.

Топшириқ: Мазкур фикрга нисбатан муносабатингизни ФСМУ орқали таҳлил қилинг.

Методнинг мақсади: Мазкур метод тингловчиларда янги ахборотлар тизимини қабул қилиш ва билмларни ўзлаштирилишини енгиллаштириш мақсадида қўлланилади, шунингдек, бу метод тингловчилар учун хотира машқи вазифасини ҳам ўтайди.

Методни амалга ошириш тартиби:

- ўқитувчи машғулотга қадар мавзунинг асосий тушунчалари мазмуни ёритилган инпут-матнни тарқатма ёки тақдимот кўринишида тайёрлайди;
- янги мавзу моҳиятини ёритувчи матн таълим олувчиларга тарқатилади ёки тақдимот кўринишида намойиш этилади;
- таълим олувчилар индивидуал тарзда матн билан танишиб чиқиб, ўз шахсий қарашларини махсус белгилар орқали ифодалайдилар. Матн билан ишлашда талабалар ёки қатнашчиларга қуйидаги махсус белгилардан фойдаланиш тавсия этилади:

Белгилар	1-матн	2-матн	3-матн
“V” – таниш маълумот.			
“?” – мазкур маълумотни тушунмадим, изоҳ керак.			
“+” бу маълумот мен учун янгилик.			
“– ” бу фикр ёки мазкур маълумотга қаршиман?			

Белгиланган вақт якунлангач, таълим олувчилар учун нотаниш ва тушунарсиз бўлган маълумотлар ўқитувчи томонидан таҳлил қилиниб, изоҳланади, уларнинг моҳияти тўлиқ ёритилади. Саволларга жавоб берилади ва машғулот якунланади.

Методнинг мақсади: мазкур метод талабалар ёки қатнашчиларни мавзу буйича таянч тушунчаларни ўзлаштириш даражасини аниқлаш, ўз билимларини мустақил равишда текшириш, баҳолаш, шунингдек, янги мавзу буйича дастлабки билимлар даражасини ташхис қилиш мақсадида қўлланилади.

Методни амалга ошириш тартиби:

- иштирокчилар машғулот қоидалари билан таништирилади;
- тингловчиларга мавзуга ёки бобга тегишли бўлган сўзлар, тушунчалар номи туширилган тарқатмалар берилади (индивидуал ёки гуруҳли тартибда);
- тингловчилар мазкур тушунчалар қандай маъно англатиши, қачон, қандай ҳолатларда қўлланилиши ҳақида ёзма маълумот берадилар;
- белгиланган вақт якунига етгач ўқитувчи берилган тушунчаларнинг тугри ва тўлиқ изоҳини уқиб эшиттиради ёки слайд орқали намойиш этади;
- ҳар бир иштирокчи берилган тугри жавоблар билан узининг шахсий муносабатини таққослайди, фарқларини аниқлайди ва ўз билим даражасини текшириб, баҳолайди.

“Блиц-ўйин” методи

Методнинг мақсади: тингловчиларда тезлик, ахборотлар тизимини таҳлил қилиш, режалаштириш, прогнозлаш кўникмаларини шакллантиришдан иборат. Мазкур методни баҳолаш ва мустақамлаш мақсадида қўллаш самарали натижаларни беради.

Методни амалга ошириш босқичлари:

1. Дастлаб иштирокчиларга белгиланган мавзу ёки бирор бир картина юзасидан тайёрланган топшириқ, яъни тарқатма материалларни алоҳида-алоҳида берилади ва улардан материални синчиклаб ўрганиш талаб этилади. Шундан сўнг, иштирокчиларга тўғри жавоблар тарқатмадаги «якка баҳо» колонкасига белгилаш кераклиги тушунтирилади. Бу босқичда вазифа якка тартибда бажарилади.

2. Навбатдаги босқичда тренер-ўқитувчи иштирокчиларга уч кишидан иборат кичик гуруҳларга бирлаштиради ва гуруҳ аъзоларини ўз фикрлари билан гуруҳдошларини таништириб, баҳслашиб, бир-бирига таъсир ўтказиб,

ўз фикрларига ишонтириш, келишган ҳолда бир тўхтамга келиб, жавобларини «гуруҳ баҳоси» бўлимига рақамлар билан белгилаб чиқишни топширади. Бу вазифа учун 15 дақиқа вақт берилади.

3. Барча кичик гуруҳлар ўз ишларини тугатгач, тўғри ҳаракатлар кетма-кетлиги тренер-ўқитувчи томонидан ўқиб эшиттирилади, ва тингловчилардан бу жавобларни «тўғри жавоб» бўлимига ёзиш сўралади.

4. «Тўғри жавоб» бўлимида берилган рақамлардан «якка баҳо» бўлимида берилган рақамлар таққосланиб, фарқ булса «0», мос келса «1» балл қўйиш сўралади. Шундан сўнг «якка хато» бўлимидаги фарқлар юқоридан пастга қараб қўшиб чиқилиб, умумий йиғинди ҳисобланади.

5. Худди шу тартибда «тўғри жавоб» ва «гуруҳ баҳоси» ўртасидаги фарқ чиқарилади ва баллар «гуруҳ хатоси» бўлимига ёзиб, юқоридан пастга қараб қўшилади ва умумий йиғинди келтириб чиқарилади.

6. Тренер-ўқитувчи якка ва гуруҳ хатоларини тўпланган умумий йиғинди бўйича алоҳида-алоҳида шарҳлаб беради.

7. Иштирокчиларга олган баҳоларига қараб, уларнинг мавзу бўйича ўзлаштириш даражалари аниқланади.

III. НАЗАРИЙ МАТЕРИАЛЛАР

III. НАЗАРИЙ МАТЕРИАЛЛАР

1-мавзу. Санъатшунослик фанининг етакчи тамойиллари. Ўзбекистон санъатшунослигининг илмий ва бадиий анъаналари, хусусияти.

Режа:

- 1.1. Санъатшунослик фанининг ўзига хослиги
- 1.2. Санъат – инсоният бадиий фалсафий тафаккурининг меваси

***Таянч тушунчалар:** санъат намунаси, бадиият, эстетик дид, асар, колорит, гармония, илмий тадқиқот, методология, амалиёт ва назария уйғунлиги.*

1.1. Санъатшунослик фанининг ўзига хослиги

Санъатшунослик йўналиши бўйича таҳсил олаётган тингловчи санъат амалиётидан, унинг ижтимоий функциялари, жанрлар тизими ва ижодий услубларидан хабардор бўлишлари мақсадга мувофиқдир. Маданият, санъат соҳаларидаги ижодий жараёнларни ОАВда ёритиш ва номоддий миллий кадриятларни тарғиб этишда санъатшунослик муҳим ўрин тутади. Шундай экан, танланган муайян йўналиш бўйича (театр санъати, кино, ТВ, радио, мусиқа ва б.) соҳа мутахассислари замонавий бадиий жараёнда қўлга киритилаётган ютуқлар билан бир қаторда санъат соҳалари тарихини, ривожланишига хос ижтимоий-маданий динамикасини таҳлил эта билишлари, ўз фикр-мулоҳазаларини муқобил жанр ва форматдаги тадқиқот сифатида ОАВ тизимида намоён этиш маҳоратига эга бўлишлари муҳим. Бугунги кун санъатшунослик мутахассислар учун катта муаммо бўлиб турган жихат ҳам айнан назария билан амалиёт ўртасида узилиш мавжудлиги билан изоҳланади.

Санъат – инсоният бадиий фалсафий тафаккурининг мевасидир. Шу боис унга бўлган инсон эҳтиёжи асло сўнмайди. Инсоният маданий тараққиёти замондан замонга қараб ўсиб, ривожланиб борар экан, санъатга бўлган эҳтиёж ҳам шунга монанд муттасил ўсиб боради. Замон тақозоси ва талаби сифатида янги турлар, янги жанрлар пайдо бўлаверади. Санъаткор бадиий тафаккурига,

ижро маҳоратига, санъатнинг бадиий-фалсафий, ижтимоий-тарбиявий асосларига бўлган талаблар ҳам муттасил ўсиб бораверади. Иккинчидан, санъат мухлисларининг, демакки, кенг халқ оммасининг санъатдан бадиий-эстетик завқ олишга интилиши асносида унинг санъат турлари хусусиятларини англашга, санъаткорлар ҳаёти, ижоди, маҳоратларининг ўзига хос томонларини, имконият даражаларини, санъатлар тараққиёти жараёнларидаги ютуқли ва муаммоли томонларини билишга интилиши азалдан юксак даражада бўлган. Шу боис, бугунги ахборот-коммуникатив имкониятлар ошган, глобаллашув жадаллашган бир шароитда бу масала янада ўткирлашиб ҳам бадиий-ижтимоий, ҳам ижтимоий-иқтисодий долзарблик кўрсатмоқда. Ҳар иккала жараённинг гармоник тарзда бориши ва ривожланишини таъминлашда жуда кўп омиллар қатори санъатшуносликнинг ўрни ҳам энг муҳим шартлардан бири бўлиб келмоқда.

Бугунги кунда айрим тадқиқотчилар санъат ўз маҳсулига эга бўлганлиги сабабли уни ишлаб чиқариш тармоғига қўшадилар. Бошқаларнинг фикрича эса санъат маҳсули эстетик рамзга эга ва маданий жиҳатдан эстетик эҳтиёжни кондиришга қаратилмаган бошқа маҳсулотлардан ажралиб туради. Лекин иккала турдаги маҳсулот қандайдир маълум бир ахборот ташувчиси ҳисобланади ва қай бири айнан санъатга тегишли эканлигини аниқлаш баъзи бир ҳолларда қийин бўлади. Баумолнинг фикрича, коллекционер масалан санъат предметини харид қилишидан эстетик завқ олиши билан бирга молиявий даромадни ҳам кўзлайди. Хониг эса рангтасвир асарини моддий маданиятнинг тугалланган предмети (артефакт), тасвирий маҳсул ва истеъмол предмети сифатида тавсифлаган.

Баррере ва Сантагата (1999) ҳайкалтарош Константин Бранкусининг санъатга тегишли ва санъатга тегишли эмаслигини қанчалик мураккаб эканлигини намоён қилиш мақсадида 1927 йили Нью Йоркдаги Божхона бошқармасига қарши бўлган суд ишини мисол тариқасида келтирадилар. Унинг Нью Йорк портига олиб кирилган “Фазодаги қуш” номли ҳайкалини қандай товарлар гуруҳига киритиш қийинчилик туғдирди, чунки 1913 йилдан

буён АҚШга келган санъатга тегишли барча товарлар божхона тўловларидан озод этилган эди. Лекин кўпчилик ҳайкални ишлаб чиқаришга хослиги ва ундан импорт божи ундирилиши кераклигини баҳслашишади. Бранкуси бу ишни ютиб чиқди, лекин ҳанузгача санъат маҳсулини аниқлашда кўплаб баҳслар олиб борилмоқда. Ушбу вақтда аниқланган омилларга санъат ишининг оригиналлиги ва ҳаққонийлиги, у қўлда ясалган ва ясалмаганлиги, унинг амалий қиймати ва истеъмол кўрсаткичлари киритилди. Ҳозирда кўплаб санъат ишларини унинг оригиналидан фарқлаш мушкул. Аммо саноат прототиплар оригинал ҳисобланса ҳам улар санъат асарлари эмаслигича қолаверади. Санъатнинг чегараси чексиз ва замонавий санъат вақт билан чегараланган, ҳамда оммавий ишлаб чиқариш омилларини ўзига жалб этади. Жисмоний оригиналлик ўрнини тез тез янги ғоялар эгаллайди. Санъатшуносликнинг ўзига хос қирралари, ривожланиш тенденциялари унинг субъект ва объектларидаги ўзгаришларда намоён бўлади. Субъектларига санъат маҳсули яратувчилари, воситачилар ва истеъмолчилар кирса, объектларини эса санъат маҳсули, ташкилотлар, шахслар ташкил этади. Санъатшунос эса бу борада ўзига хос воситачи, асл санъат ва саноат маҳсулининг қийматини белгиловчи мутахассисдир.

Ўзбекистон мустақил давлат деб эълон қилинган, миллий кадриятларни тиклаш ва уларни Истиқлол даври талаблари асосида ривожлантириш санъат аҳлининг асосий вазифаларидан бўлиб қолди. Кино, театр, мусиқа, тасвирий санъат йўналишларида кадриятларимиз акс этган, улкан аждодларимиз ҳаёти ва фаолиятига бағишланган фильмлар, спектакллар, ораториялар, картиналар яратила бошланди. Ўз навбатида мазкур янгиланишлар жараёни ҳам санъатшунослик тадқиқотларида акс этди. Янги даврнинг энг эътиборли жиҳатларидан бир шунда эдики, санъатшунослик фани ўз методологиясини ўзгартирди. Методологиянинг янгиланиши, уни миллий истиқлол мафкурасига мувофиқ тарзда мазмунан кенгайтириши, методлар қамровининг ошиши санъат масалаларини кенг қамраб олишга, холис ва чуқур таҳлил, атрофлича тадқиқ қилишга имкон берди.

1.2. Санъат – инсоният бадий фалсафий тафаккурининг меваси сифатида.

Санъатнинг барча турларини санъатшунослик нуқтаи назаридан, уларнинг ўзига хос хусусиятларини англаш, оммабоп тарзда таҳлил ва тарғиб этиш малакасини эгаллашга қаратилган назарий, ижодий ва амалий масалаларни талаб этади. Бу борада барча турдаги методлардан комплекс тарзда фойдаланиш жаҳон санъатшунослиги амалиётида қабул қилинган.

Санъат – инсоният бадий фалсафий тафаккурининг мевасидир. Шу боис унга бўлган инсон эҳтиёжи асло сўнмайди. Инсоният маданий тараққиёти замондан замонга қараб ўсиб, ривожланиб борар экан, санъатга бўлган эҳтиёж ҳам шунга монанд муттасил ўсиб боради. Замон тақозоси ва талаби сифатида янги турлар, янги жанрлар пайдо бўлаверади. Санъаткор бадий тафаккурига, ижро маҳоратига, санъатнинг бадий-фалсафий, ижтимоий-тарбиявий асосларига бўлган талаблар ҳам муттасил ўсиб бораверади. Иккинчидан, санъат мухлисларининг, демакки, кенг халқ оммасининг санъатдан бадий-эстетик завқ олишга интилиши асносида унинг санъат турлари хусусиятларини англашга, санъаткорлар ҳаёти, ижоди, маҳоратларининг ўзига хос томонларини, имконият даражаларини, санъатлар тараққиёти жараёнларидаги ютуқли ва муаммоли томонларини билишга интилиши азалдан юксак даражада бўлган. Шу боис, бугунги ахборот-коммуникатив имкониятлар ошган, глобаллашув жадаллашган бир шароитда бу масала янада ўткирлашиб ҳам бадий-ижтимоий, ҳам ижтимоий-иқтисодий долзарблик кўрсатмоқда. Ҳар иккала жараённинг гармоник тарзда бориши ва ривожланишини таъминлашда жуда кўп омиллар қатори санъатшуносликнинг ўрни ҳам энг муҳим шартлардан бири бўлиб келмоқда.

Санъат – кенг маъноли тушунчадир. Масалан, қадимги юнонлар мусиқа, рақс ва поэзияни санъат деб билганлар. Ўрта асрларда эса санъат таркибига тасвирий санъат, касалларни даволаш ва дорихона ишлари ҳам киритилган. Бугунги кунда “санъат” сўзи «воқеликни бадий тимсоллар воситасида

ижодий акс эттириш», «ишнинг кўзини билиш ва маҳорат кўрсатиш жараёни», ҳар қандай ишнинг ўзи ва у талаб қиладиган маҳорат даражаси маъноларида қўлланилади.

Санъат инсон меҳнати, ақл-идроки, шуури билан яратилган вужудга келган, ижод қилинган нарсалардир. Санъат инсон фаолиятининг ижодкорлик турини англатиб ҳар бир санъат асарида шахснинг ўзига хос истеъдоди намоён бўлади. Ва ниҳоят санъат инсоннинг маҳорати билан чамбарчас боғланиб кетгандир. Бадиий фаолият куртаклари эстетик эҳтиёжлардан секин-аста бадиий эҳтиёжлар ҳолда намоён бўлиб боргани сари, ақлий ва жисмоний меҳнатнинг уйғунлашиб бориши жараёнида санъат ҳам ривожланади. Ақл идрок ва қўл мутанносиблиги ажойиб, ҳайратомуз санъат мўъжизаларини яратишга олиб келди. Санъат ҳар доим меҳнат билан уйғун тарзда ривожланиб боради. Шу боис бадиий фаолият шакллари инсон меҳнати заминида вужудга келиб, бевосита меҳнат жараёнлари билан чирмашиб кетган. Бадиий фаолиятнинг илк шаклларидаёқ санъатнинг жуда кўп белги ва хоссалари пайдо бўлган. Лекин уларда якка шахс омили етишмайди, бунга мисол қилиб, қадим петроглифларни олиш мумкин.

Санъат ва шахс. Санъат бошидан охиригача шахсдан бошланади, шахс билан шаклланади, шахс билан қадр топади. Шахс санъат ижодкори, бадиий кадриятлар яратувчиси бўлиши билан бирга шахс сифатида санъатнинг асосий объекти ва мавзуси ҳамдир. Қадимги одамлар бадиий фаолияти жараёнида табиатнинг рамзий-тимсолий акс эттиришда инсоннинг муаллифлик услуби пайдо бўлди. Бадиий муаллиф – ижодкорнинг бетакрор истеъдодини намоён қилади.

Санъатнинг ижтимоийлик характери. Санъат тарихий тараққиёт жараёнида ҳамиша ижтимоий эҳтиёжларни қондириб келган. Санъат ижтимоий ҳаётнинг мураккаб, ранго-ранг муносабатлари билан алоқадор бўлиб, у бир вақтнинг ўзида ҳам меҳнатнинг алоҳида тури ҳам ижтимоий онгнинг бир шакли ҳам ўзига хос билим соҳаси ҳам ижодий фаолиятнинг бир кўриниши сифатида амал қилади. Санъат биринчи навбатда ижтимоий онг

шаклидир, унинг бошқа барча тавсифлари ана шу сифатидан келиб чиқади ва шу таҳлилга асосланади. Санъат ижтимоий турмуш жараёнлари билан боғлиқ. Буни қадимги одамларнинг моддий ва маънавий бойликлар яратишда яққол кўзга ташланади. Санъат ижтимоий ҳаётнинг мустақил соҳаси бўлиб, ўзига хос қонуниятлари, вазифаларига кўра алоҳида жамият бирлигини ифодалайди. Санъат жамиятнинг барча соҳаларига таъсир ўтказади, ижтимоий онгнинг барча шакллари билан алоқага киришади. Санъат билан ижтимоий ҳаётни боғлаб турадиган жуда кўп воситачи ҳалқалар мавжуд. Санъат тараққиётининг нисбий мустақиллиги шу билан изоҳланадики, жамият бадий раванқининг даражаси ҳамма вақт унинг иқтисодий тараққиёти даражасига мос келавермайди, яъни санъат раванқи билан жамият бадий асоси ўртасида ҳамма вақт ҳам мутаносиблик бўлмайди. Жамият бадий раванқининг даражаси, унинг тараққиёти ёки таназзули, санъатнинг у ёки бу кўринишида ёрқин ифода топиши ижтимоий муносабатлар табиатига, мафкуравий ҳаёт хусусиятларига, жамиятда шахснинг эгаллаб турган мақомига боғлиқ.

Назорат саволлари

1. Санъатшунослик фанининг ижтимоий аҳамияти нимада?
2. Санъат тараққиёти ва санъатшунослик муносабатларини қандай талқин қиласиз?
3. Санъатнинг жамият тараққиётидаги ўрни ва ролини шарҳланг.
4. Санъатнинг ижтимоий онгга таъсири масаласини қандай тушунасиз?
5. Глобаллашув даврида санъат ва жамият муносабатлари борасида фикрингиз қандай?
6. Санъат ва шахс деганда нимани тушунасиз?
7. Санъатнинг ижтимоийлик характери нимада?
8. Санъат тараққиётининг омиллари.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Аристотель. Поэтика. - Тошкент? 1978 й.
2. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. М., 1979.
3. Веселовский А.Н. Историческая поэтика. М., 1989.

4. Вельфлин Г. Основные понятия истории искусств. Спб., 1994.
5. Гачев Г.Д. Содержательность художественных форм. Эпос. Лирика. Театр. М., 1968.
6. Коган И. Морфология искусства. -М.: Искусство, 1972.
7. Зрелищные искусства в системе художественной культуры Узбекистана XX века. Сборник статей. Т.1.Научный ред. М.Туляходжаева. -Ташкент: San`at, 2008.- 239 с.
8. Исмоилов Э. Маннон Уйғур.–Тошкент: Адабиёт ва санъат н., 1983.-288 б.
9. Исломов Т. Тарих ва сахна.–Тошкент:- Ғ.Ғулом нашриёти, 1998.-136.б.
10. Кайдалова О.Н. Традиции и современность. Театральное искусство Средней Азии и Казахстана. -М.: Искусство,1977. -296 с.
11. Мухтаров И. А.Театр и классика. - Т.: изд. им. Г.Ғуляма,1988. - 176 с.
126. Мухтаров И. А.Театр и его актёры (Тенденции развития узбекского сценического искусства 50-60 годов. На материале театра им.Хамзы). – Ташкент: Фан,1989.-146 с.
13. Раҳмонов М.Ўзбек театри тарихи (XVIII асрдан XX аср аввалигача ўзбек театр маданиятининг тараққиёт йўллари). -Тошкент: Фан,1968.-430 б.
14. Раҳмонов М. Ҳамза номидаги Ўзбек давлат академик драма театри тарихи. Биринчи китоб (1914-1960 йиллар.)-Тошкент: Ғ.Ғулом номидаги нашриёт, 2001.-328 б.
15. Қодиров М.Ўзбек музикали драмаси.–Тошкент:Ўзкомпартия,1971.-40б.
16. Қодиров М. Ўзбек театри тарихи (XVIII-XX асрлар).–Тошкент: Ижод дунёси, 2003.-240 б.

2-мавзу. Санъатшуносликда анъанавий ва замонавий санъатларни ўрганиш масалалари. Анъанавий санъатлар - экран санъатларининг субстанционал компонентлари сифатида.

Режа:

- 2.1. Театр –ҳаракат орқали ифодаловчи санъатнинг энг оммавий ва қадимий турларидан биридир.
- 2.2. Театр санъатининг тарихий шаклланиш йўли.
- 2.3. Театр функцияси ва унинг илмий назарий асослари

Таянч иборалар: театр санъати, драма, комедия, сатира, трагедия, режиссура, пантомима, опера, балет, декорация, сахна, томошабин, спектакл, пьеса, актёр, мезонсахна, мусикали драма, кўғирчақ театри, майдон ўйинлари ва маросимлари.

2.1. Театр –ҳаракат орқали ифодаловчи санъатнинг энг оммавий ва қадимий турларидан биридир.

Театр – объектив борликдаги воқеа-ходисаларни сўз, соз, мусика, рақс, пантомима, ҳаракат орқали ифодаловчи санъатнинг энг оммавий ва қадимий турларидан биридир.

Театр – юнонча “театрон” сўзидан келиб чиққан бўлиб, “томошагоҳ” маъносини англатади. Актёрларнинг сахнавий ҳаракатлари орқали ҳаётни, ҳаётини ходисаларни бадиий равишда акс эттирувчи санъат тури, шу санъатга асосланган томошалар ҳам театр деб аталади. Ёки Шундай санъат намойиш қилинадиган, томошалар кўрсатиладиган бино тушунилади. Умумий маънода эса актёрларнинг сахнадаги орқали кўрсатиладиган томоша, спектакл назарда тутилади. Айни пайтда мустақил санъат тури бўлиб, унинг ўзига хос ифода воситаси, актёрнинг омма олдидаги ўйини жараёнида юзага келадиган сахнавий воқеалардан таркиб топади. Бошқа санъатларда бўлганидек театр

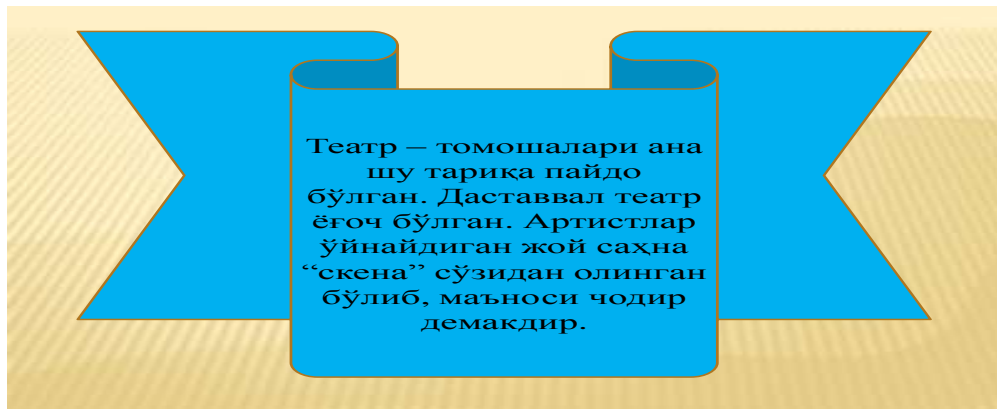
санъатида ҳам халқ ҳаёти, тарихи, дунёқараши акс этиб, жамият тараққиёти, маънавияти, маданияти билан боғлиқ ҳолда ўзгариб, такомиллашиб боради. Театр асосида ёзма ёки оғзаки драматургия ётади.

Театр санъати синтетик санъат бўлиб, жамият ҳаётида томошабинларнинг маънавий ва эстетик тарбиясида муҳим ўрин тутади. Унда драматургия, мусиқа, тасвирий санъат, рақс, меъморлик ажралмас бирликни ташкил этади.

Театрнинг санъатининг муҳим воситаларидан бири – сахна нутқидир. Актёр қаҳрамоннинг пьесадаги сўзларини ўзлаштириб олар экан, қаҳрамон киёфасида, ҳолатларда туриб унинг нутқий тавсифини яратади, бошқа персонажлар билан мулоқотга киришади. Сахна нутқи ҳаракатларнинг очилишида, асар мазмуни, конфликтининг ёритилишида муҳим ўрин тутади. Сахна асарларининг яратилишида театр рассоилари (сценографияси) нинг ҳиссаси катта. Рассом асар мазмуни, ғояси ва режиссёрлик ечимидан келиб чиқиб, ўзига ҳос ва сахна кўринишларига мос декорация яратади. Бу эса маълум маънода сахна асарининг муваффақиятини таъминлайли.

Театр санъатида мусиқанинг ҳам алоҳида ўрни бор. Томоша тури ва жанрига боғлиқ ҳолда у турли вазифани бажаради: дараматик санъаткорларда ёрдамчи восита бўлса, опереттада, мусиқали драмада сўз билан баробар ҳуқуққа эга. Опера ва балетда эса ҳал қилувчи аҳамият касб этади.

Театр санъати фани юртимизда ва бутун дунёда театр санъатининг келиб чиқиши, тарихий тараққиёт босқичлари, ҳозирги долзарб муаммолари ва бадиий жараёнларини ўрганадиган, таҳлил қиладиган мустақил фанлардан биридир.

Трагедия – юнонча сўз бўлиб драманинг бир тури – ҳаётий кучлар, қарама-қарши характерлар, эҳтирослар ўртасидаги кескин кураш, конфликт дахшатли воқеа, ходиса, мудҳиш аҳвол. асос қилиб олинган ва кўпинча қаҳрамоннинг ҳалокати билан тугайдиган фожиали асар (Шекспирнинг “Гамлет”, Шайхзоданинг “Мирзо Улуғбек” трагедиялари).

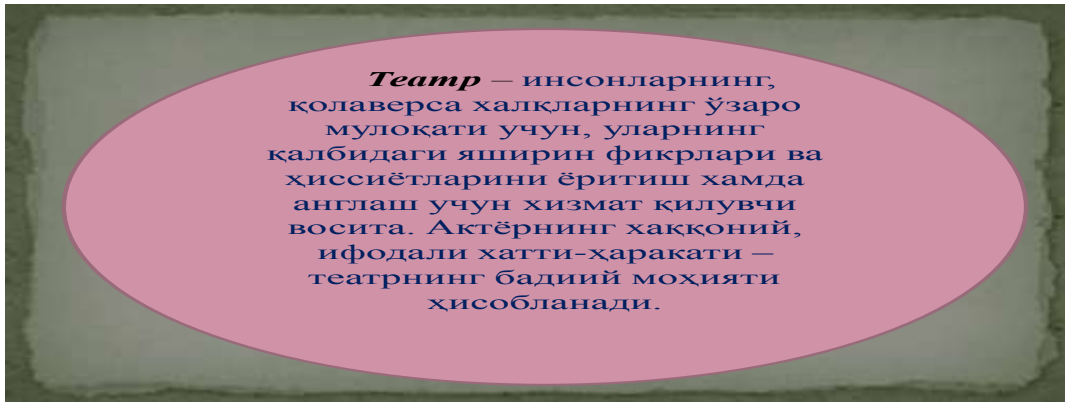
Комедия – ҳаётда кечаётган ижтимоий-сиёсий ва бошқа воқеаларнинг асл қиёфасини масхаловчи кулгили сахна асари.

Трагикомедия – фожиали комедия, ҳам трагедия, ҳам комедия элементларини ўз ичига олган сахна асари.

Сатира – юнонча сўз бўлиб ҳаётдаги салбий ходисаларни, камчилик ва нуқсонларни қаттиқ масхаралайдиган, қоралайдиган ўткир ҳажвий асар.

Театр санъатининг асосий йўналишлари:

1. Драма театри
2. Мусиқали драма
3. Сатира театри
4. Опера ва балет театри
5. Оперетта театри
6. Кўғирчоқ театри
7. Қизиқчи ва масхарабозлар театри
8. Театр студиялари
9. Эстрада театри
10. Модалар театри

Ўзбек тилида кўпинча томоша атамасини ишлатиш одат тусига кирган. “Томоша” сўзи асли арабча бўлиб, ҳозирги ўзбек тилига ўгирганимизда қараш, кўздан кечириш, нигоҳ ташлаш деган маъноларни англатади. Профессор М.Қодиров “томоша” сўзининг моҳияти хусусида тўхталар экан, куйидаги мулоҳазаларни билдиради. “Томоша-бу кўпчилликка қаратилган ва кўрувчини асосан қувонтирадиган ҳангомалар, ўйин-кулгилар, буюмлар манзаралар, ижрочилик санъатлари (муסיқа, масҳара, муқаллид, кўғирчоқ ўйин, қиссагўйлик, воизлик, дорбозлик ва ҳоказолар) намоёндаларининг чиқишлари; халқ ўйинлари, маросимлари, мана шуларнинг ҳаммаси кўриш, улардан таъсирланиш жараёнидир. Томошада икки томон-ижрочи ва томошабинларнинг жонли мулоқоти муҳим ҳал қилувчи хусусиятдир. Томошалар халқ ва давлат байрамлари, турли-туман маросимлар ва тўйлар муносабати билан ташкил этиладиган базм ва сайилларда якка ёки бир гуруҳ ижрочиларнинг ҳоҳишлари билан тўпланадиган йиғин ва маъракаларда бўлиб ўтади”. Манбаларга қараганда, томоша кўрсатиладиган жой ўтмишда “томошагоҳ”, “зўрхона” (кураш уюштириладиган майдон) “тарабхона”, “маърака майдони”, “сайилгоҳ”, “ўйингоҳ”, “тойпон” (улоқ мусобақалари ўтказилаётганда ғолиб чавандозларга совринни тантанали топширадиган сахна) каби турли маҳаллий тушунчалар истеъмол қилинган. “Маърака” сўзининг луғавий маъноси уруш майдонидир. Истилода ва кўчма маънода эса халойиқ тўпланадиган ва ҳар хил кишилар ўртага чиқиб қобилияти, ҳунарини намоиш этадиган жой ҳам маърака дейилган.

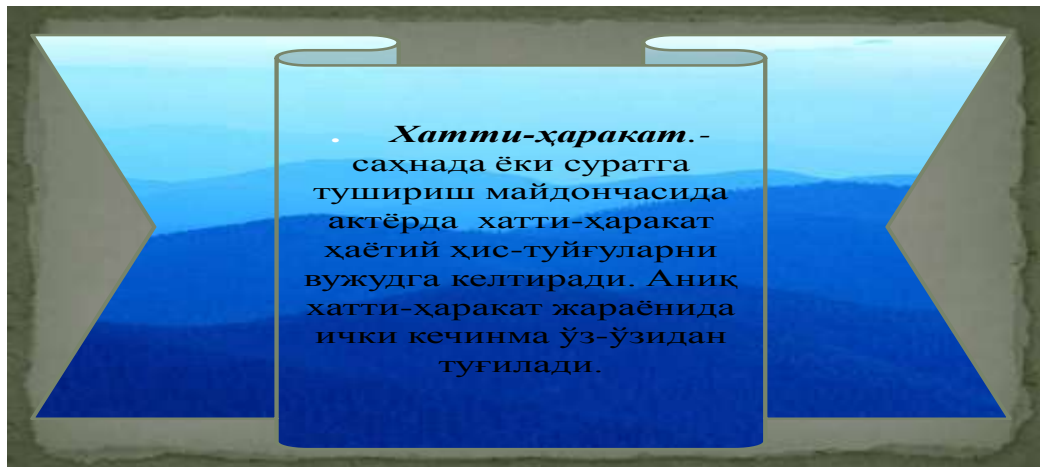

Халойиқ ўртасида кўрсатиладиган томошаларда энг муҳим хусусият ишқибозлар билан ижрочилар ўртасидаги мулоқотдир. Томошалар ўтадиган жойларнинг маърака деб аталиши ҳам шундан. Жанубий вилоятларда халқ орасида “тўпхона”, “давра”, “қур” каби маҳаллий атамалар ҳам ишлатилади. Томошаларни чор атрофда кузатиб, ҳордиқ чиқариш билан бирга маълум даражада унда иштирок этувчилар “томошачи”, “томошабин” деб аталади. XX асрда рўй бера бошлаган маданий трансформация жараёнлари натижасида бундай атамалар сафига янгилари келиб қўшилди. Замонавий биноларнинг курилиши, Оврўпо намунасидаги янги, ҳар тарафлама қулай томоша саройларининг қарор топиши бунга сабаб бўлди. “Театр”, “томоша зали”, “маданият саройи”, “санъат саройи”, “санъат галереяси”, “кўргазма зали”, “кинотеатр”, “павильон”, “цирк манежи”, “спорт саройи”, “стадион”, “ипподром”. “теннис корти”, “бассейн” каби атамалар шулар жумласидандир. Бугунги кунга келиб бундай атамалар ҳам мазмун ҳам сон жиҳатдан янада кенгайиб бормоқда.

2.2. Театр санъатининг тарихий шаклланиш йўли

Театр санъати узок тарихга эга бўлиб, унинг асосий унсурлари (бошқа киёфага кириш, диалог, тўқнашув каби) инсониятнинг қадимий даврларида, овчилик меҳнат ва диний маросим, байрамлар билан боғлиқ тотемизм, анимизм каби қадимги дунёқарашлар ва аجدодлар руҳларига сиғиниш билан боғлиқ ҳолда шаклланган. Юнонистон, Ҳиндистон, Марказий Осиёда

милоддан аввалги тўққизинчи асрдаёқ томоша санъатлари жамият ҳаётида муҳим ўрин тутган.

Ҳиндистонда театр санскрит тарзида халқ театри шаклларида ҳамда “Махобхорат” ва “Рамайна” дostonлари билан боғлиқ ҳолда ривожланган. Драматургия ва саҳна санъати ҳақида ”Натъяшаstra” номли рисола яратилган. Кейинроқ театр яқин шарқ ва римга ҳам ёйилган. Айниқса римда театрнинг янги шакли ва турлари яратилган. Ғарбий Европада театр санъатининг дастлабки намуналари сайёр актёрлар жанглёрлар ижодида, Россияда рус скоморохлари фаолиятида юзага келган. Уйғониш даврида вужудга келган драма янги шаклдаги профессионал театрнинг шаклланишига замин яратди. Ўн олтинчи аср охири – ўн саккизинчи аср ўрталаридан балет санъатига асос солинган бўлса, ўн тўққизинчи аср ўрталаридан оперетта мустақил театр тури сифатида ривожлана бошлади.

Театр санъатининг кейинги тараққиёти классицизмнинг кенг ёйилиши билан боғлиқ бўлди. Ўн саккизинчи асрда маърифатчилик оқимидаги театр

тараққий этди. Аста секин реалистик тенденция кучайди. Айниқса, Гальдони, Шиллер кабилар ижодида реализм ёрқин намаён бўлди. 18 асрнинг охирларига келиб драма, мелодрама, комедияларда сатирик йўналишларнинг юзага келиши театрда демократик асоснинг кучайишига сабаб бўлди. Театр ғоявий ва бадиий курашлар майдонига айланди. XIX асрнинг биринчи ярмида вужудга келган романтик йўналиш театрда гуманистик идеаллар ва кўп ҳолларда ҳаётий орзуларнинг ёритилишига олиб келди. Драмада тақлидгўйликдан иборат классицизмга қарши ўзига ҳос миллийлик, халқчиллик, тарихийлик ва ижтимоий адолат учун кураш оҳанглари кенг кулоч ёйди.

Италиядаги Колизей театри V-IV аср

XIX аср охирларидан театрни ислоҳ қилишнинг янги даври бошланди. Театр бадиий адабиёт (проза, поэзия), янги драма (Чехов ва бошқалар) билан бойиди. XIX аср охирларида XX аср бошларида театрларда актёрлик санъатида ҳам янги таълим услуби – Станиславский системасини қўллаш бошланди. XX асрнинг йигирманчи йилларида Мейерхольд, Вахтанговларнинг режиссёрлик фаолияти театرنинг ривожига катта ҳисса бўлиб қўшилди. XX аср ўрталарида Ғарб режиссураси ва сахна санъатига Б.Брехтнинг ижодий услуби катта таъсир кўрсатди. Замонавий театр дунё театрининг демократик, халқчил аъъаналарини мустақил ўзлаштириб бориши, сахнавий талқинларнинг ранг-баранглиги билан ажралиб туради.

Италия опера театри 1875 йил қурилган.

Ўзбекистонда анъанавий театр тарихи жуда қадимийдир. Унинг куртаклари ибтидоий жамоа давридаёқ ов ва бошқа меҳнат жараёнлари акс этган тақлидий рақслар, жанговар ва бошқа халқ ўйинлари, табиат кучларига топиниш оқибатида юзага келган маросимлар шаклида намоён бўлган. Милоддан аввалги VII-VI асрдаёқ туронда зардуштийлик ва унинг муқаддас китоблар тўплами Авесто билан боғлиқ икки тоифа кулгили ва қайғули томошалар шаклланган. Юнон бақтрия подшолиги даврида Ойхоним, Ниса, шаҳри Гулғулада махсус театрлар бўлиб, уларда Еврипиднинг “Алкеста”, “Ипполит” каби трагедиялари кўрсатилганлиги маълум. Милоддан аввалги 1-асрлардан милодий 4-асрда Кушон давлатида Будда дини билан боғлиқ турли театрлашган томошалар мавжуд бўлган. Айритом ибодатхонаси пештоқидаги чолғучи қизларнинг тасвирлари шуни кўрсатади. Аста-секин Туронда театр санъати диний маросимлар қобиғидан чиқиб дунёвий мазмун касб этади – инсон ҳаёти, ижтимоий муносабатларни тасвирлашга эътибор кучаяди.

VI-VII асрларда Турон юртдан чиққан чолғучилар, актёр ва раққосалар Буюк ипак йўли орқали қўшни юртларга ижодий сафар қиладилар. IX-XII асрларда халқ байрамлари, маросимлари, урф-одатлари ва улар билан боғлиқ томошалар тикланибгина қолмай, аҳоли орасида кенг тарқалди. Масхара ва тақлид театри ҳар жиҳатдан ривожланди. Темурийлар даврида театр санъатида кескин юксалиш рўй берди. Шарофиддин Али Яздий, Ибн Арабшоҳ, Клавихоларнинг маълумотларича бу даврда пойтахт Самарқанд ва бошқа нуфузли шаҳарларда оммавий театрлашган майдон томошалари

уюштирилган. Анъанавий театр ва бошқа санъат томошалари айниқса Миззо Улуғбек даврида (1394-1440) Моварауннаҳрда, Хусайин Бойқаро даврида (1469-1576) Хуросонда тараққий топди.

XX асрга келиб, Ўзбекистон ҳудудида биринчи европача русумдаги профессионал театр пайдо бўлди. Бу театр жамоаси 1913 йилнинг ўрталарида Тошкент шаҳрида шаклланиб, 1914 йилнинг бошларида илк миллий пьеса – томошани сахнага қўйган ва шу тариқа расман фаолият бошлаган ва дастлаб "труппа" деб аталган. "Труппа" асли театр ва цирк йўналишидаги ижодий жамоа маъносини англатадиган сўз бўлиб, Россияда театр гуруҳлари "театральные труппы" деб аталар эди. Туркистон XX аср бошларида Чор Россиясининг мустамлакаси бўлгани учун театр соҳасида ҳам империянинг ҳукмрон акидаларига бўйсунушга тўғри келар, айниқса, театрдек йирик маданий муассасани расмий рўйхатдан ўтказиш, унинг фаолияти учун рухсат олишда шундай йўл тутиш талаб қилинар эди. Ана шу тарихий воқеаларнинг бевосита иштирокчиси, ташкилотчиси бўлган атоқли педагог, адиб ва драматург Абдулла Авлоний "Таржимаи ҳол" ида бу ҳақда қуйидаги маълумотларни ёзиб қолдирган: "1913 йилдан бошлаб халқнинг кўзин очмоқ, маданиятга яқинлаштирмоқ учун театруга киришиб, театру ишларини йўлга қўювчиларнинг бошлуғу бўлуб, Туркистоннинг бир неча шаҳар-ларига бориб ўзбеклар орасида театруга йўл очдим... "Турон" исмли театральний благодотворительный жамиятни юзага чиқардим". Таъкидлаш керакки, ўша даврга оид бошқа ҳужжат ва далиллар ҳам 1913 йилда ҳаваскорлар гуруҳи шаклида иш бошлаган бу ижодий жамоа 1914 йилдан эътиборан "Турон" труппаси номини олиб, профессионал асосда фаолият кўрсата бошлаганидан гувоҳлик беради.

Мазкур труппа 1913 йилнинг июнь-июль ойларида норасмий равишда спектакллар кўрсатишни бошлайди. Ижодий гуруҳнинг ташкилий ва тарғибот ишларида Тошкент маърифатпарварларининг етакчиси Мунаввар қори Абдурашидхонов фаол иштирок этади. Труппанинг илк спектакли 1913 йили 8 августда Шайх Хованд Тохур боғида "Томоша кечаси" сифатида

ўтказилади. Қайд этиш керакки, ўша пайтда Туркистон ўлкасининг бошқа биронта шаҳрида миллий театр жамоаси йўқ эди. Самарқанд шаҳрида ҳафтасига бир марта нашр этиладиган "Ойна" журналининг 1913 йил 14 ноябрь сонида "Падаркуш" театр рисоласи чоп этилгани ҳақида маълумот берилиб, бу асарни сахнага қўйиш учун муаллифдан рухсат олинганига қарамадан, у ҳануз ўйналмай тургани айтилади.

Тошкентда 1913 йилнинг декабрь ойидан бошлаб "Падаркуш" ни сахналантириш учун ҳозирлик ишлари бошланади. Бу жараёнда янги усул мактаблари муаллимлари фаол иштирок этишади. Чунончи, Абдулла Авлоний, Муҳаммаджон қори, Низомиддин Хўжаев, Шокиржон Раҳимий каби маърифатпарварлар бу борада жонбозлик кўрсатадилар. Тошкентлик ҳаваскорлар тайёрлаган спектаклга Муҳаммадёрв деган татар зиёлиси режиссёрлик қила бошлайди. Лекин тайёргарлик ишлари суст бўлиб, драмани сахнага қўйиш чўзилиб кетади. Ана шу пайтда, 1914 йилнинг бошларида Самарқанддан Алиасқар Асқаров Тошкентга келиб, ҳаваскорлар билан танишади ва режиссёрлик вазифаси унга топширилади. Шу тариқа тайёргарлик ишлари тез орада ниҳояланиб, 1914 йилнинг февраль ойида "Падаркуш" пьесасини – озарбайжонча "Хўр-хўр" комедияси билан биргаликда – сахнага қўйиш мўлжалланади. Ўша йили 27 февралда Тошкентнинг Янги шаҳар қисмида жойлашган "Колизей" театрининг бир минг юз кишилиқ томошахонасида кечки соат еттида Тошкент театр ҳаваскорлари расман спектакллар намойишини бошлайдилар. Шу муносабат билан чиқарилган маромнома – афишадан маълум бўлишича, театр кечаси уч қисмдан ташкил топган эди. Биринчи қисм – Маҳмудхўжа Бехбудийнинг "Падаркуш" пьесаси асосидаги спектакль намойиши. Иккинчи қисм – озарбайжон актёрларидан Алиасқар Асқаров, Гулузорхоним ва М.Шахбалов ижросидаги бир пардалиқ "Хўр-хўр" кулгу томошаси. Учинчи қисм "Миллий ўқиш ва жўрлар" деб номланган бўлиб, унда саккизта номердан иборат концерт кўрсатилиши назарда тутилган эди. Концертда Мулла Тўйчи ҳофиз, машҳур раққоса Қурбонхон, Мулла Аҳмаджон тўра каби санъаткорларнинг

катнашиши, Абдулла Авлоний қаламига мансуб "Туркистон фарёди" ва "Тўй" номли манзумалар жўрликда ижро этилиши маълум қилинган эди. Маромнома сўнгида кеча учун масъул мудир Абдулла Хўжа ўғли, режиссёр Алиасқар Асқаров экани қайд қилинган. Томоша аввалида сахнага Мунаввар қори Абдурашидхонов чиқиб, бутун ижодий жамоани буюк маданий ҳодиса билан табриклайди. Ҳақиқатан ҳам, ўша куни бутун Туркистон тарихида илк бор европа мезонларига мос бўлган, айти пайтда миллий томоша анъаналарига асосланган профессионал театр санъатининг тамал тошиқўйилган эди.

"Турон" труппаси 1915 йилдан бошлаб театр билан бирга шакллана бошлаган ўзбек драматургиясининг янги намуналарини мунтазам сахналаштириб боради. Масалан, 1915–1916 йилларда Абдулла Қодирийнинг "Бахтсиз куёв", Ҳожи Муъиннинг "Мазлума хотун" пьесалари труппа репертуаридан жой олади ва труппа илк қадамларидан бошлаб янгиликка, ҳамкорликка интилиб, профессионал жамоа сифатида шаклланишга, ижодий ўсишга, халқнинг маданий-маърифий савиясини кўтариш йўлида, ўта қийин бир шароитда, дадил ташаббуслар кўрсатишга ҳаракат қилади.

"Турон" труппасининг негизини ташкил этган актёрлар қуйидагилар эди: Ҳасан қори, Эшонхўжа Хоний, Сами қори (Абдусаме Зиёбов), Абдулла Авлоний, Бадриддин Аъламов, Шораҳим домла Шоҳиноятов, Низомиддин Хўжаев, Шокиржон Раҳимий, Қудратулла Махзум, Муҳаммадхон Пошшоҳўжаев, Башруллохон Хўжаев, Абдулазиз Хўжаев, Мусахон Мирзахонов, Умаркул Анорқулов, Фузаил Жонбоев, Салимхон Тиллахонов, Қудратулла Юнусий, Тўлаган Хўжамёров, Убайдулла қори Эрғозиев. Улар сафига 1916 йилдан бошлаб Сулаймон Хўжаев, Маннон Уйғур, Ғулом Зафарий қўшилган. Баъзи илмий манбаларда труппада Абдурахмон Акбаров, Юсуф Алиев, Саъдуллахўжа Турсунхўжаев, Мусо Азизов, Мирмулла Шермухаммедов, Муҳиддин Шарафиддинхўжаев ишлагани ҳақида ҳаммаълумотлар учрайди. Хуллас, "Турон" труппаси 1917 йилнинг суронли ходисаларига қадар салкам ўттиз кишидан иборат доимий актёрлар гуруҳи, Низомиддин Хўжаев, Абдулла Авлоний, Бадриддин Аъламов каби

режиссёрлари, рўйхатга олинган низоми, миллий ва умумбашарий руҳдаги асарлардан ташкил топган репертуари, Тошкентнинг Эски шаҳар қисмида ўзининг қишки ва ёзги сахнаси, аниқмақсад ва вазифаларга эга бўлган профессионал театр труппаси эди. Яна бир муҳим жиҳати шундаки, у нафақат Тошкент ва Ўзбекистон ҳудудида, балки бутун Ўрта Осиёда европача театр маданияти ва анъаналарининг шаклланиши, ривожланиши учун мустаҳкам асос бўлиб хизмат қилди.

Туркистон ўлкасида 1917 йили большевикларнинг ҳокимият тепасига келиши халқимиз ҳаётининг барча йўналишлари қатори театр маданияти ривожини учун ҳам катта ташвиш ва муаммоларни юзага келтирди. Бу воқеа эндигина пайдо бўла бошлаган миллий ўзбек театри тараққиётини амалда мутлақо бошқа ўзанга буриб юборди. 1917 йил воқеалари арафасида тарқалиб кетган "Турон" труппасининг Низомиддин Хўжаев, Фулом Зафарий, Бадриддин Аъламов, Ғози Юнус, Шокиржон Раҳимий ва Қаюм Рамазон каби аъзолари Маннон Уйғур раҳбарлигида "Турон" театрини тиклаш, унинг маърифатпарварлик ва тараққийпарварлик анъаналарини давом эттиришга қарор қилишади. Аммо янги воқелик талабларига жавоб берадиган тўлақонли сахна асарлари ҳали пайдо бўлмаган эди. Шу сабабли "Турон" театрида 1918 йилнинг март ойидан 1919 йилнинг сентябрь ойига қадар сахналаштирилган 16 та пьесадан 15 тасини бир пардали асарлар ташкил этади. Бу асарлар орасида шоир ва бастакор Ғ.Зафарийнинг "Тилак", "Ёмон ўғил", "Раҳимли шогирд" сингари мусиқали пьесалари ҳам бор эди.

Улар 20-йилларда, бир томондан, ўзбек болалар драматургияси, иккинчи томондан эса, миллий мусиқали драма театри шаклланиши учун пойдевор бўлиб хизмат қилади.

1920 йилнинг март ойида Маннон Уйғур раҳбарлик қилган Карл Маркс труппаси "Тараққий" ҳаваскорлар тўғараги билан бирлашганидан сўнг Ўлка давлат намуна труппаси юзага келади. Уйғур раҳбарлик қилган бу труппага татар театр арбоби Камол Биринчи режиссёр сифатида таклиф этилади. Е.Бобожонов, М.Қориева, О.Жалилов, С.Олимов, М.Муҳамедов, А.Ардобус

(Иброҳимов), Ш.Нажмиддинов эса труппанинг ижодий ўзагини ташкил этади. Труппа 1925 йилда Ўзбекистоннинг ўша пайтдаги пойтахти Самарқандга кўчиб боргунига қадар халқ ва мамлакат ҳаётига яқинлашишни, кенг халқ оммасини ҳаяжонлантирган долзарб ҳаётӣ муаммоларга мурожаат этишни ўз олдига мақсад қилиб кўяди. 1920 йил 26 мартда намойиш қилинган Ҳамзанинг "Заҳарли ҳаёт" драмаси, Ғ.Зафарийнинг "Ҳалима" мусиқали драмаси оз борада муҳим аҳамият касб этди. Орадан икки йил ўтгач, 1924 йил 20 июнда Алишер Навоийнинг "Фарҳод ва Ширин" (Хуршид инсценировкаси), 15 декабрда эса Фузулийнинг "Лайли ва Мажнун" (Узеир Ҳожибеков инсценировкаси ва мусиқаси) дostonлари асосида мусиқали спектакллар тайёрланиб, намойиш қилинади.

1920 йилнинг баҳорида Ўлка ўзбек давлат намуна труппаси ташкил этилганидан сўнг унга Тошкентнинг Янги шаҳар қисмидаги 600 кишилик "Халқ уйи" биноси берилади ва Абдулҳамид Сулаймон ўғли Чўлпон театр директори этиб тайинланади. 1914 йилдан бошлаб драматургияда ҳам қалам тебрата бошлаган Чўлпон 20-йилларнинг аввалида "Ёркиной" ва "Халил фаранг" пьесаларини ёзади. "Ёркиной" 1920 йил 24 ноябрда, "Халил фаранг" эса 1921 йил 2 февралда театр сахнасида намойиш этилади. Умуман, театр фаолияти, унингижодий камолатида Чўлпон алоҳида ўрин тутади.

1921–1924 йилларда театр репертуарида фақат Ҳамзанинг "Ифбат қурбони", Фитратнинг "Або Муслим", Хуршиднинг "Фарҳод ва Ширин" асарлари бўлгани туфайли таржима асарларни кўпроқ сахналаштиришга тўғри келади. Чунончи, озарбайжон драматурги Ҳусайн Жовиднинг "Иблис", "Шайх Санъон" ва "Морал" асарлари шундай асарлар сирасидан эди. 1924 йилнинг ноябрь ойида Маннон Уйғурнинг саъй-ҳаракати билан Москвада Ўзбек драма студияси ташкил этилади. Тошкентдан борган Ўзбек давлат намуна труппаси аъзолари студияда илк бор театр санъати назарияси ва амалиёти билан таниша бошлайди. Кейинчалик М.Уйғур, Е.Бобожонов, А.Ҳидоятлов, Ҳожи Сиддиқ, М.Муҳамедов сингари "намуна"чилар сафига Тошкентдан Т.Саидазимова, С.Эшонтўраева, З.Ҳидоятова, Бухородан Л.Нарзуллаев, Ҳ.Латипов,

С. Табибуллаев, Ш. Қаюмов, Қўқондан Б. Эрмаматова, Андижондан И. Каримов ва бошқалар келиб қўшилади. Студияда ўзбекистонлик тингловчиларга актёрлик маҳорати, режиссура ва бошқа ихтисосликлардан Р. Симонов, И. Толчанов, В. Канцель, О. Басов, Л. Свердловин сингари рус театрининг йирик намояндалари сабоқ беради.

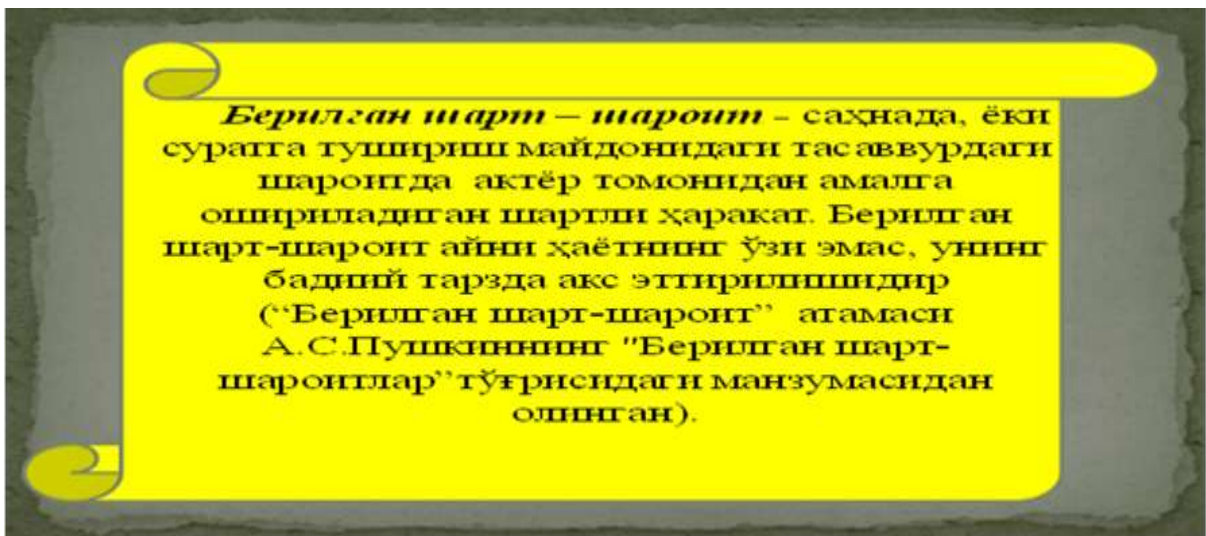
Орадан бир йил ўтгач, 1925 йилда бир гуруҳ санъаткор ёшлар Бокудаги Озарбайжон давлат театри техникумига ўқишга юборилади. 1927 йил ёзида Москва ва Боку студияларининг тингловчилари таҳсилни тугатиб, она диёримизга қайтиб келишади. Бу эса вақтинча фаолиятини тўхтатган Ўлка давлат намуна труппасининг қайта тикланиши ва Ўзбек драма труппасининг ташкил этилишига имкон яратади.

Мазкур труппа томонидан 1927 йил 31 октябрда "Маликаи Турондот" спектаклининг Вахтангов театри анъаналари асосида тайёрланган Р. Симонов талқини томошабинларга тақдим этилади. Орадан бир йил ўтгач, 1928 йил 30 октябрда Маннон Уйғур уни янада такомиллаштирган ҳолда сахнага кўяди. Ўша йилларда Чўлпоннинг "Ёрқиной", Фитратнинг "Арслон", В. Ян ва Чўлпоннинг "Хужум" каби санъат талабларига бирмунча жавоб берадиган пьесалари намоёниш қилинади.

2.3. Театр функцияси ва унинг илмий назарий асослари

Театр санъатининг бош функцияси санъат воситасида кишилар руҳини озиклантириш, маънавий оламига таъсир кўрсатиш, бир сўз билан айтганда тафаккур дунёсида ўз ўрнига эга бўлишдан иборат. Ўзининг барча тур, йўналиш ва жанрларидан қатъий назар театр мана шу функцияни бажарши лозим. Бугунги кунда мамлакатимизда драма, мусиқали драма, опера, балет, оперетта театрлари фаолият олиб боради. Мазкур турларнинг ҳар бири ўзининг мустақам асослари, воситаларига эга. Театрнинг энг асосий ифода воситаси бу актёрдир. Зеро, драматург ғояси, режиссёр фикри, рассом фантазиясини талқин этишда асосий юк актёрга қўйилади. Сахнада спектаклнинг буткул тақдири актёр орқали етказилади ва намоён бўлади.

Ўзбек мусиқали драмасида хонанда – актёрнинг ўрни юзасидан бир қатор қарама-қарши фикрлар пайдо бўлган, улар ижодий амалиётда ҳам баъзи тортишувларга сабаб бўлиб, жанрни илмий-назарий талқинида чалкашликларга олиб келди. Зеро ҳар қандай мусиқали драма асарининг мазмунини инсон, унинг ҳис-туйғу ва ўй-хаёлларининг мураккаб дунёси ташкил этади. У сахнада яшайди, ҳаракат қилади, воқеаларнинг бевосита иштирокчиси сифатида, уларга баҳо беради. Ҳар бир алоҳида образнинг, шу билан бирга бутун спектаклнинг бадиий-ғоявий моҳияти инсоннинг бошқа кишилар, атроф-муҳит билан ўзаро муносабатларида, тўқнашувларида намоён бўлувчи динамикасида, характерининг узлуксиз диалектик ривожланишида очиқ берилади. Мусиқали драма сахнасида бу вазифани кўшиқчи-актёр бажаради. Шунга кўра спектаклнинг концепциясини ишлаб чиқишда у муҳим аҳамият касб этади.

Ўзбек мусиқали драмасида кўшиқ жанрнинг ва актёр ижросининг асосий жиҳати ҳисобланади. Кўшиқ сахнавий жараёнини ифодаласагина драматургиянинг ажралмас қисми бўлади. У ўзининг мустақил санъатлигини йўқотиб, бошқа санъатлар билан бирга драматургик йўналишга сингиб кетади ва яхлит асар қиёфасини ташкил этади.

Вокал мусиқаси драматургия хусусиятлари, характерлар тўқнашуви, ечими, асарнинг умумий оҳанги билан белгиланиб, образ яратувчи, сахна воқелигини боғланувчи, уйғунлаштирувчи, умумлаштирувчи воситаларга

хизмат қилади. Демак, у драматургиянинг фаол, таъсирчан ифодавий-тасвирий кучи ва ғоясини идрок этади, монолог ва диалогларда қаҳрамонларнинг ҳиссиётларини очиб беради.

Қўшиқ мусиқали драма асарига жўшқинлик, романтик йўналиш бахш этади. Драматургик вазифаларини бажармаган ҳолда, у сахनावийлик хусусиятини йўқотади ва мустақил вокал номерига айланиб қолади. Қўшиқчи-актёр асар қаҳрамонининг ички дунёси, фикр-ўйлари тизимини ташкил этиб, шу билан бирга ғоявий ва психологик юкни ҳам ташийди. Образ драматик санъат, ашула, рақс, сахна ҳаракати каби ўзаро уйғун бўлган ижро жиҳатлар занжири орқали амалга оширилади. Қўшиқ ва қўшиқчи-актёрнинг вазифаси ҳам ҳеч қачон драматургик жараён ривожига тўсқинлик қилмаслик, аксинча, тўқнашувларнинг чуқур илдизларини очиб бериш, образ руҳиятига кириб боришга, характер эволюцияси мантиғини яратиш кабилардан иборат бўлмоғи керак. Афсуски, мусиқали драма амалиётида вокал мусиқаси кўпинча қаҳрамоннинг руҳий ҳолатини ёритувчи муҳаббат, лирик жиҳат сифатида берилади. Кўп ҳолларда у севги-муҳаббат мазмунидаги сахналардан иборат бўлади.

Кишининг воқеаларга муносабатини билдирувчи, унинг қалбини очиб берувчи хонандалик санъатига ҳозирги пайтда эҳтиёж ўсиб бормоқда. К.С.Станиславский ва В.И.Немирович-Данченколарнинг сахналаштирган мусиқали асарлари адабиёт ва мусиқа уйғунлигига ижодий ёндашишнигина эмас, балки сахна хонандалиги қонунларини билишнинг ҳам ёрқин намунаси ҳисобланади. Таниқли немис новатор режиссёри В.Фельзенштейн «Туйғу ва фикрга тўла товушгина ҳақиқатгўйдир ва айнан шу нарса драматикдир» деб ҳисоблайди.

Ҳозирги жаҳон режиссураси мусиқали сахна асарлари устида ишлашнинг турли усул ва методларига эга. Драма театри режиссёрларининг опера ва мусиқали театр режиссураси соҳасидаги фикрлари диққатга сазовордир. Л.Ротбаум, Эдуардо де Филиппо, В.Фельзенштейннинг опера постановкалари жозибадорлиги билан эътиборни тортди. Улар драматик сахна

конунларини муסיқали сахнага олиб кирдилар. Бунинг натижасида ушбу жараён тарафдорлари ташаббускорлигини кучайтириб, соҳа мухолифлар қаршилигини ҳам ошириб юборди. Муסיқали театр режиссураси амалиёти ҳам сахна кўшиқчилиги масалаларини ҳал қилишдаги изланишлари жадал амалга ошаётганлигидан далолат беради. Лекин бу билан ҳам анъанавийликдан воз кечишга илож бўлмади. Анъанавий опера режиссураси хонандани мизансаҳналардангина халос қилиб қолмай, балки унинг санъатини чекловчи омиллардан, роль психологиясига чуқур кириб бориш билан боғлиқ вазифалардан ҳам озод этиб, янада кўпроқ анъанавий шаклчилик услубига боғлаб қўйди. Янги режиссура эса мизансаҳналарни сунъий фаоллаштириш йўлидан борди. Иккала ҳолда ҳам муаммога бир томонлама ёндашиб, театрнинг ҳозирги ютуқлари камситилди, фақат режиссура асосий мақсадга айланиб қолди. Мизансаҳналар кетидан қувиш, замонавий режиссёрлик конунларини очик қабул қилмаслик натижасида кўпинча хонанда актёрнинг муסיқали спектакль концепциясидаги ўрни ва аҳамияти, биринчи навбатда муסיқа партитурасини, сахна кўшиқчилиги мазмуни ва эстетикасини яхши билиши лозим бўлган режиссуранинг роли унутилади.

Муסיқали сахна асарларини тайёрлаш жараёнида пайдо бўладиган барча муаммоларга жанр табиатининг ўзи, унинг муסיқаси, сўз ва оҳангларда ифодаланган ҳиссиёт-у, фикр-ғояси жавоб беришга кўмаклашади. Нега инсон овози, бадий кўшиқчилик опера жанри спецификасини ташкил этади, деган савол туғилади? Гап шундаки, композиторлар ўз дунёқарашини, орзу-идеалларини, ҳис-туйғуларини, шахсий муносабатларини, қадриятларини хонандалик орқали тасвирлашга интиладилар, улар вокал санъатини олам билан мулоқотда бўлишнинг олий эстетик шакли деб ҳисоблайдилар. Инсон овози сахнавий образ ибтидоси бўлиб, ҳаракат хусусиятини идрок этади. Шу сабабли ҳам ҳозирги сахна кўшиқчилигининг бадий мезонларидан бири маъноли, ифодали ижро бўлиб, у фақат опера асарининггина эмас, оперетта, муסיқали драма жанридаги спектаклларнинг ҳам асосини ташкил қилади.

Саҳна образининг ғоявий ва бадиий тўлақонлиги ижрочининг драматик ва вокал маҳоратини стилистик яхлитлигига боғлиқдир.

Ўзбек мусиқали драмасида хонанда-актёр муаммоси ўзининг узоқ, тарихига эга. Жанрнинг синтетик табиати драматик, кўшиқчилик ва рақс санъатига таянган актёр ижрочилигида органик синтез сифатида белгиланади.

Жанр шаклланишининг дастлабки даврларида актёрларда ижрочилик қобилияти мажмуасигина бўлиши кўзда тутилган эди. Улар ўз табиий салоҳияти ва қобилиятини намоён қилган ҳолда кўшиқ айтарди, сўзларди, образ яратарди, рақсга тушарди. Фақат, сўз ва ҳаракатгина эмас, балки мусиқа ҳам муҳим ўрин тутган. «Ҳалима» мусиқали драмасидан бошлаб ижрочилик воситаларини уйғунлаштириш жараёни бошланди.

1920 йилда драма труппаси жамоасининг етакчи актёрлари А.Ҳидоятлов ва М.Қориева ҳали профессионал ижро маҳоратига эга бўлмай туриб, ижодий вазибаларини ўз ихтиёрларидаги воситалар ёрдамида эришишга уриниб кўрдилар. Москва театр студиясини тугатган драма актрисаси Т.Саидазимова ёрқин, ифодали овоз соҳиби бўлганлиги туфайли ижрочилик малакасини янги босқичга – профессионал даражага кўтарди. Т.Саидазимованинг санъати бундай синтез натижасида ҳақиқий эстетик жиҳат касб этди ва ўзбек мусиқали драмаси ривожига катта улуш қўшди.

1929 йилда ташкил этилган Ўзбек мусиқали театрида бадиий образнинг мусиқа – вокал – рақс уйғунлиги жиҳатлари изланди. М.Қориёкубов, Тамарахонимлар қаҳрамонлар характери талқинида хонандалик санъатини аҳамиятини сифат жиҳатидан янги поғонага кўтардилар. Миллий-бадиий анъаналарини ва таракқий топган театр-мусиқа маданиятларининг илғор тажрибасини ўзлаштириш натижасида ўсиб борган ўзбек мусиқали театри саҳнада таъсирли, ишонарли, ҳаётий тўлақонли образлар яратишни ўзининг асосий мақсадларидан бири сифатида қабул қилди ва галдаги босқичга қадам қўйди. Махсус вокал сабоғини олган хонандаларнинг, жумладан, Б.Мирзаев, Ҳ.Носирова, К.Зокиров саҳнада яратган образлари бадиий-эстетик яхлитлик ва теран психологик талқин билан ажралиб турарди.

1939 йилда Ўзбек давлат мусиқали театри жамоаси иккита гуруҳга бўлиниб, ҳар биттаси мустақил ижодий ҳаётга қадам қўйди. Мусиқали драма жанри Муқимий номидаги мусиқали драма ва комедия театри елкасига юкланди. Спектаклнинг марказий сиймоси бўлиб қолган қўшиқчи актёрнинг ўрни сахнада янада мустаҳкамланди ва ушбу муаммога қизиқиш янада ортди. Мусиқали театрнинг ижодкорлари жанрнинг бойитиш йўллари, унга ўзига хослик бахш этувчи ва шу билан бирга умумлашма фикрларни ҳал қилишга имкон берувчи янгидан-янги замонавий бадиий воситалар ҳақида жиддий ҳамда чуқур ўйлашлари керак эди.

Сахнадаги изланишлар жадал ва кўп қиррали тарзда олиб борилди. Шу билан бирга чуқур психологик, эмоционал хусусиятга эга бўлган санъатга интилиш кучайди. Муқимий номидаги театр замонавий психологик изланишлари руҳида бир қатор тарихий, замонавий, афсонавий мавзудаги асарларни сахналаштирди. Хусусан, «Муқимий», «Нурхон», «Равшан ва Зулҳумор», «Олтин кўл», «Ватан ишқи», «Момо ер», «Қонли тўй», «Жоним фидо» спектакллари галдаги жараённи энг яхши тамойиллари ўзбек мусиқали драма театри сахнасида ўз ифодасини топаётганини кўрсатди. Ушбу спектакллардаги теран психологизм, романтик кўтаринкилик, метафорик театрнинг жўшқинлиги уларнинг муваффақиятини таъминлади, актёрлик санъатининг энг муҳим хислатларини белгилаб берди.

Спектаклдаги қўшиқнинг, мусиқанинг ўрни билан боғлиқ кўпгина муаммолар Ўзбекистон Композиторлар уюшмасининг пленумида таҳлил этилган. Ана шу муаммоларнинг амалиётда ҳал этилишида шу нафақат театр жамоаси, балки композиторлар ижоди, хонанда-кадрлар тайёрловчи олийгоҳлар билан боғлиқдир.

Назорат саволлари

1. Театр нима учун синтетик санъат деб аталади?
2. Анъанавий театр тушунчани қандай изоҳлайсиз?
3. Европача русумдаги театрнинг тарихий шаклланиш даври қайси мезонларга боғлиқ бўлди?
4. Ўзбекистондаги қайси театр йўналишлари фаолият юритади?

5. Театр санъатининг функцияси, вазифаси, аҳамияти нималардан иборат?

6. Бугунги ижтимоий ҳаётимизда театр санъати ўз вазифаларини қандай бажармоқда деб ўйлайсиз?

Фойдаланилган адабиётлар

1. Аристотель. Поэтика. - Тошкент? 1978 й.
2. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. М., 1979.
3. Веселовский А.Н. Историческая поэтика. М., 1989.
4. Вельфлин Г. Основные понятия истории искусств. Спб., 1994.
5. Гачев Г.Д. Содержательность художественных форм. Эпос. Лирика. Театр. М., 1968.
6. Коган И. Морфология искусства. -М.: Искусство, 1972.
7. Зрелищные искусства в системе художественной культуры Узбекистана XX века. Сборник статей. Т.1. Научный ред. М.Туляходжаева. -Ташкент: San`at, 2008.- 239 с.
8. Исмоилов Э. Маннон Уйғур.-Тошкент: Адабиёт ва санъат н., 1983.-288 б.
9. Исломов Т. Тарих ва сахна.-Тошкент:- Ф.Фулом нашриёти, 1998.-136.б.
10. Кайдалова О.Н. Традиции и современность. Театральное искусство Средней Азии и Казахстана. -М.: Искусство,1977. -296 с.
11. Мухтаров И. А.Театр и классика. - Т.: изд. им. Г.Гуляма,1988. - 176 с.
126. Мухтаров И. А.Театр и его актёры (Тенденции развития узбекского сценического искусства 50-60 годов. На материале театра им.Хамзы). – Ташкент: Фан,1989.-146 с.
13. Раҳмонов М.Ўзбек театри тарихи (XVIII асрдан XX аср аввалигача ўзбек театр маданиятининг таракқиёт йўллари). -Тошкент: Фан,1968.-430 б.
14. Раҳмонов М. Ҳамза номидаги Ўзбек давлат академик драма театри тарихи. Биринчи китоб (1914-1960 йиллар.)-Тошкент: Ф.Фулом номидаги нашриёт, 2001.-328 б.
15. Қодиров М.Ўзбек музыкали драмаси.-Тошкент:Ўзкомпартия,1971.-40б.
16. Қодиров М. Ўзбек театри тарихи (XVIII-XX асрлар).-Тошкент: Ижод дунёси, 2003.-240 б.

IV. АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАТЕРИАЛЛАРИ

IV. АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАТЕРИАЛЛАРИ

1-амалий машғулот. Санъатшуносликнинг бугунги ҳолати ва долзарб муаммолари. Таълим сифатининг ижобий ўзгаришига хизмат қилувчи омиллар. Санъатларнинг ўзаро интеграцияси.

Ишдан мақсад: Санъатшуносликнинг ривожланиш тенденцияларини аниқлаш, уларнинг вазифалари, назарияси ва амалиётининг хусусиятларини таҳлил этиш. “Санъатшунослик” тушунчаси ва функциясини таҳлилий ўрганиш.

Масаланинг қўйилиши: Тингловчилар томонидан кичик гуруҳларга бўлиниб, улар ҳар бир вазифа бўйича берилган саволлардан жавоб олиш жараёнида оғзаки таҳлил орқали шарҳлаб бериши лозим.

Ишни бажариш учун намуна

Ўқитувчи талабаларни 4-гуруҳга бўлади. Мавзу бўйича тайёрланган топшириқларни тарқатади. Ўқув натижалари нима беришини аниқлаштиради, эришиладиган натижанинг ютуқ ва камчиликларининг моҳиятини айтади. Қандай қўшимча материаллардан фойдаланиш мумкинлиги ҳақида маълумот беради. (дарслик, маъруза матни, интернет материаллари). Гуруҳларда иш бошлаш вақтини эълон қилади.

Гуруҳлардаги ҳамкорлик ишларининг такдимотини ташкиллаштиради ва бошқаради. Такдимот муддати 20 минутдан ошмаслигини эълон қилади.

Ўқитувчи ҳар бир саволга якун ясайди.

Машғулотни баҳолаш. Воқеликларнинг кетма-кетлиги, топшириқларни асослаб бериш, шунингдек талабалар билим савиясини шакллантиришга, тушунчаларидан тўғри хулосалар чиқаришига эътибор қаратади.

Мавзу бўйича якунловчи хулосалар қилади. Мавзу мақсадига эришишдаги тингловчилар фаолиятини таҳлил қилади ва баҳолайди.

2- амалий машғулот. Хорижий адабиётлар таҳлили, таълим жараёнига тадбиқ этиш масалалари. Санъатшунослик фанларига инновацион технологияларнинг жорий қилиниши.

Ишдан мақсад: Театр, мусиқа, тасвирий санъат, кино ва бошқа замонавий санъатларнинг жамият ижтимоий, маданий-маънавий ҳаёти билан узвийлиги.

Масаланинг қўйилиши: Тингловчилар кичик гуруҳларга бўлиниб, ҳар бир гуруҳ “Санъат” сўзи мисолида синквейн ечадилар. Гуруҳлар ўз

мулоҳазаларини ўқиб эшиттириб, оғзаки таҳлил орқали ўзаро фикр-мулоҳаза алмашади.

Ишни бажариш учун намуна

Синквейн

- ▶ _____ От (существительное или местоимение)
- ▶ _____ Сифат (прилагательные)
- ▶ _____ Фейл (глагол)
- ▶ _____ Ибора-гап (фраза)
- _____ Синоним ёки резюме

Мазкур метод назарий асосни мустаҳкамлаш, янги маълумотларни пухта ўзлаштириш мақсадларига хизмат қилади. Ушбу метод ёрдамида талабаларнинг ўқув материални ўзлаштирганлик даражасини аниқлаш, мавзу доирасида кўникма ва малакаларини назорат қилиш ҳамда баҳолаш имконияти кенгайди.

3- амалий машғулот. Санъатшунослик илмий тадқиқотларининг етакчи жиҳатлари. Ўзбекистон санъатшунослигининг замонавий муаммолари таҳлили.

Ишдан мақсад: Санъатшунослик фанининг республикадаги ҳолати жаҳон тажрибаси билан муқояса қилиш асосида ўрганиш ва баҳолашдан иборат.

Масаланинг қўйилиши: тингловчилар санъатшуносликнинг таълим тизимидаги ўрнини бевосита малакатимизда олиб борилаётган маънавий-маърифий ислохотларнинг амалга оширилиши билан боғлиқ ҳолда белгиланиши бўйича амалий кўникмаларини намойиш этадилар.

Ишни бажариш учун намуна

Соҳанинг SWOT таҳлили. Глобаллашув жараёнида ижтимоий-маданий ҳаётдаги ўзгаришлар тенденцияси ва истиқболли режасини тадбиқ этиш. Тингловчилар гуруҳларга бўлиниб, “Ўзбекистон санъатшунослик йўналишининг бугунги ҳолати” мавзусида SWOT таҳлилни амалга оширадилар. Гуруҳлар ўз чиқишларида ҳар бир пункт бўйича билдирилган фикрларни таҳлилий асослаб, илмий башаротларини ифода этадилар.

Гуруҳларнинг муаммони аниқ кўрсатиши ва келажакни башорат қилишдаги таҳлилий ёндошувлари бошқа гуруҳлар томонидан баҳоланади.

S – (strength)	• кучли томонлари
W – (weakness)	• заиф, кучсиз томонлари
O – (opportunity)	• имкониятлари
T – (threat)	• тўсиқлар

Ушбу методнинг таълим жараёнида қўлланиши муаммони турли ракурсларда кўриш, унинг ечимига доир атрофлича изланишлар олиб бориш кўникмасини шакллантиради. Натижада талабада мустақил фикрини билдириш, ўз қарашларини ҳимоя қилиш ва энг муҳими танқидий тафаккурини ривожлантириш имконияти пайдо бўлади. Бундан ташқари мазкур метод талабани жамоада ишлаш кўникмасини ривожлантириб, гуруҳда лидерларнинг кашф қилиш, пассивликдан активликка олиб чиқиш мақсадларини рағбатлантиради.

**V. КЎЧМА МАШҒУЛОТ
МАТЕРИАЛЛАРИ**

1-кўчма машғулот: Санъат таълимида иқтидор тушунчасининг моҳияти. Санъатшунослик фанини ўқитишнинг мақсад ва вазифалар. Интеграцион ўқиш тажрибалари. (4 – соат)

Санъат таълимида иқтидор тушунчасининг моҳияти. Санъатшунослик фанини ўқитишнинг мақсад ва вазифалар. Интеграцион ўқиш тажрибалари. Тингловчилар гуруҳи билан Тошкент шаҳрида жойлашган Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Санъатшунослик институти ва Ўзбекистон давлат санъат музейлардан бирига ташриф буюрилади. Театрнинг ишлаш кундалиги, репетициялар жараёни, ишлаб чиқариш фаолияти билан танишилади. Дарсдан сўнг муайян спектакллар таҳлил қилинади ва театрнинг ўзига хослиги борасида фикр алмашинади.

Санъат – инсоният бадиий фалсафий тафаккурининг мевасидир. Шу боис унга бўлган инсон эҳтиёжи асло сўнмайди. Инсоният маданий тараққиёти замондан замонга қараб ўсиб, ривожланиб борар экан, санъатга бўлган эҳтиёж ҳам шунга монанд муттасил ўсиб боради. Замон тақозоси ва талаби сифатида янги турлар, янги жанрлар пайдо бўлаверади. Санъаткор бадиий тафаккурига, ижро маҳоратига, санъатнинг бадиий-фалсафий, ижтимоий-тарбиявий асосларига бўлган талаблар ҳам муттасил ўсиб бораверади. Иккинчидан, санъат мухлисларининг, демакки, кенг халқ оммасининг санъатдан бадиий-эстетик завқ олишга интилиши асносида унинг санъат турлари хусусиятларини англашга, санъаткорлар ҳаёти, ижоди, маҳоратларининг ўзига хос томонларини, имконият даражаларини, санъатлар тараққиёти жараёнларидаги ютуқли ва муаммоли томонларини билишга интилиши азалдан юксак даражада бўлган. Шу боис, бугунги ахборот-коммуникатив имкониятлар ошган, глобаллашув жадаллашган бир шароитда бу масала янада ўткирлашиб ҳам бадиий-ижтимоий, ҳам ижтимоий-иқтисодий долзарблик кўрсатмоқда. Ҳар иккала жараённинг гармоник тарзда бориши ва ривожланишини таъминлашда жуда кўп омиллар қатори санъатшуносликнинг ўрни ҳам энг муҳим шартлардан бири бўлиб келмоқда.

Бугунги кунда айрим тадқиқотчилар санъат ўз маҳсулига эга бўлганлиги сабабли уни ишлаб чиқариш тармоғига қўшадилар. Бошқаларнинг фикрича эса санъат маҳсули эстетик рамзга эга ва маданий жиҳатдан эстетик эҳтиёжни қондиришга қаратилмаган бошқа маҳсулотлардан ажралиб туради. Лекин иккала турдаги маҳсулот қандайдир маълум бир ахборот ташувчиси ҳисобланади ва қай бири айнан санъатга тегишли эканлигини аниқлаш баъзи бир ҳолларда қийин бўлади. Баумолнинг фикрича, коллекционер масалан санъат предметини харид қилишидан эстетик завқ олиши билан бирга молиявий даромадни ҳам кўзлайди. Хониг эса рангтавир асарини моддий

маданиятнинг тугалланган предмети (артефакт), тасвирий маҳсул ва истеъмол предмети сифатида тавсифлаган.

Баррере ва Сантагата (1999) ҳайкалтарош Константин Бранкусининг санъатга тегишли ва санъатга тегишли эмаслигини қанчалик мураккаб эканлигини намоиш қилиш мақсадида 1927 йили Нью Йоркдаги Божхона бошқармасига қарши бўлган суд ишини мисол тариқасида келтирадилар. Унинг Нью Йорк портига олиб кирилган “Фазодаги қуш” номли ҳайкалини қандай товарлар гуруҳига киритиш қийинчилик туғдирди, чунки 1913 йилдан буён АҚШга келган санъатга тегишли барча товарлар божхона тўловларидан озод этилган эди. Лекин кўпчилик ҳайкални ишлаб чиқаришга хослиги ва ундан импорт божи ундирилиши кераклигини баҳслашишади. Бранкуси бу ишни ютиб чиқди, лекин ҳанузгача санъат маҳсулини аниқлашда кўплаб баҳслар олиб борилмоқда. Ушбу вақтда аниқланган омилларга санъат ишининг оригиналлиги ва ҳаққонийлиги, у қўлда ясалган ва ясалмаганлиги, унинг амалий қиймати ва истеъмол кўрсаткичлари киритилди. Ҳозирда кўплаб санъат ишларини унинг оригиналидан фарқлаш мушкул. Аммо саноат прототиплар оригинал ҳисобланса ҳам улар санъат асарлари эмаслигича қолаверади. Санъатнинг чегараси чексиз ва замонавий санъат вақт билан чегараланган, ҳамда оммавий ишлаб чиқариш омилларини ўзига жалб этади. Жисмоний оригиналлик ўрнини тез тез янги ғоялар эгаллайди. Санъатшуносликнинг ўзига хос қирралари, ривожланиш тенденциялари унинг субъект ва объектларидаги ўзгаришларда намоён бўлади. Субъектларига санъат маҳсули яратувчилари, воситачилар ва истеъмолчилар кирса, объектларини эса санъат маҳсули, ташкилотлар, шахслар ташкил этади. Санъатшунос эса бу борада ўзига хос воситачи, асл санъат ва саноат маҳсулининг қийматини белгиловчи мутахассисдир.

VI. КЕЙСЛАР БАНКИ

VI. КЕЙСЛАР БАНКИ

Кейс №1. “Тунда очик”

Санъат оммабоплигини янада ошириш туфайли ушбу соҳадаги кўшимча қийматнинг капиталга айланиш жараёни Тейт Модерн галереяси учун муваффақиятли ўтди. Мазкур кампанияни 2002 йил март ва май ойларида Лондоннинг 8та галереясидан иборат бирлашма ўтказди. Галереялар кампанияда ўзларига хос вазифаларни белгилаган бўлсалар ҳам, лекин барчалари қуйидаги мақсадларга ўз диққат эътиборини қаратдилар:

- тунги соатларнинг узайтирилганлиги ҳақида кўпроқ ташриф буюрувчиларни хабардор этиш;

- кечки соат 6 дан кейин ташриф буюрувчилар сонини ошириш; - галереялар ҳақидаги “зерикарли ва жонга теккан жой” деган тассавурни ўзгартириб, галереялар - ижтимоий ҳаётнинг бир қисми сифатида каби концепцияни таклиф этиш;

- ташриф буюрувчилар завқ оладиган алоҳида бир тадбирлар, маърузалар, сафар, жонли ижро, ресторан, бар ва харидлар каби фаолиятлар доирасини ОАВда ёритиб бориш.

Баъзи бир галереялар, хусусан В&А галереяси тунги соатларгача икки йил мобайнида ишлаб келган ва 1500 -2000 га яқин тунги ташриф буюрувчиларни жалб этган. Бошқалари эса, масалан Миллий Портрет Галереяси ҳафтасига икки тун очик бўлиб, бир йил мобайнида ишлаган эди, унга 300-400га яқин одам кечқурун ташриф буюрган. Далвик Тасвир Галереяси ўз тажрибасида тунги ташрифларни ҳеч қачон қўлламаган ва бундай имкониятдан фойдаланиш истагини билдирди. Кампания учун мақсадли гуруҳ этиб 25-34 ёшли санъатдан хабардор ёки мутахасис, Лондонда яшайдиган ёки ишлайдиганлар танлаб олинди. Ушбу сегментни жалб этиш учун “Санъатни севасанми?

Ундан завқ ол....Кечроқ.” шиор ишлаб чиқилди.

Ушбу шиор реклама бренди сифатида юракча шаклдаги ширинликларга бириктирилди.

Ҳар бир галерея ҳақида маълумот, унинг жорий кўргазмалари ва кеч тунгача очиклигини ёритган 190000та рисола нашр этилди. 66000таси Лондон ва Вест Эндга дистрибьютер агентлиги томонидан тарқатилди.

Қатнашувчи галереялар ҳар бири 8000тасини тарқатди, қолгани эса *Тиме Оут* журнаliga илова қилинди.

Журнал ўқувчилари мақсадли аудиторияга ёши, ҳаёт тарзи каби кўрсаткичлари билан тўғри келди. Ушбу ҳаракатлар орқали 89%га ўсиш кузатилди.

Рисолада галереяларда очилган тунги барлар хақида тафсилотлар, хусусан Абсолют водка ҳомийлигидаги Лове Арт ароғидан коктейли бепул таклиф этилиши берилди. Абсолют бренди танланган ташриф буюрувчилар аудиториясига тўлиқ мос келади. Бундан ташқари *Тиме Оут* ҳар ҳафта тунги барларни реклама қилиб, газетхонларга махсус чегирмаларни таклиф этиб борди.

Кампания харажатлари қатнашчилар ўртасида тақсимланиб, 1400 фунт стерлингга тенг бўлди. Асосий харажатларни рисолаларни чоп этиш ва тарқатиш ташкил қилди. *Тиме Оут* газетаси ҳомийлигида 21000, Абсолют бренди томонидан эса 8000 фунт стерлингидаги харажатлар қопланди. Хеюард Галереясида очилган биринчи тунги бар биринчи тундаёқ ўртача сондан анча кўп бўлган ташриф буюрувчилар -300тасини жалб этди. Миллий Портрет Галереясига эса 800га яқин мижоз келди. Хаттоки энг паст рейтингда бўлган Далвик Тасвир Галереясига 200та одам келди. Кампания тугаганидан сўнг натижа кўплаб галереяларга шундай сақланиб қолди. Масалан Миллий Портрет Галереясига ташриф буюрувчиларнинг сони ўсиб борди ва ҳозирда тунги ташриф 1000 дан ортиқ бўлиб турибди. *Манбаа: Марлоу, 2001.*

Саволлар

1. Санъат муассасаларининг биргаликдаги ҳаракатида қандай афзалликлар ва камчиликлар бўлиши мумкин?
2. Галереялар реклама кампаниясини ўтказишда қандай маълумотларга эга бўлдилар? Ушбу маълумотлардан потенциал мижозлар билан узоқ муддатли муносабатларни ўрнатишда қандай фойдаланиш мумкин?
3. Сизнинг фикрингизча, ушбу кампания ташриф буюрувчиларни санъатга эмас балки бепул ичимликка жалб этишга айланиб қолиш хавфи қай даражада? Ушбу хавфни чеклаш учун нима қилиш мумкин?

Кейс №2. “Халл Трак” театри томошибанлари

Тадқиқотлар охириги 2 йил мобайнида Халл шаҳрининг театрга борувчи аҳолисидан фақатгина ярми Халл Трак театрида бўлганлигини кўрсатди. Бунга қараганда 10тадан 9таси шаҳар марказида жойлашган дастури турли туманлиги билан ажралиб турадиган Халл Нью Театрига бориши аниқланди. Йилда театрга уч ва ундан ортиқ марта борган ташриф буюрувчиларнинг сони чоракдан кўпроғини ташкил этди, уларнинг орасида

хеч қайси Халл Трак театрида бўлмаган. Томошабинларнинг учдан бир қисми “юксак” санъат шаклларидаги замонавий драмаларни кўришни хуш кўришар экан ва улар орасида Халл Трак театрига борганлар аниқланмади.

Халл Тракнинг тахлил этилган жорий томошабинлари театр ташаббускорлари, доимий ва турли театрларга борувчилар деб топилди. Улар театрни асосан кечқурун боришга яхши жой деб, театрга бориш уйдан ташқарида овқатланишга бориш сафари сифатида қабул қилишар экан. Уларнинг ёши 25-44 ёшда.

Бунга қиёсан, янги потенциал томошабинлар (театрга борувчи лекин Халл Тракка бормаганлар) ҳақиқатдан театрга қизиқувчилар бўлмаган. Улар янгиликни излайдиган ва тажриба сифатида қабул қиладиган инсонлар тоифасидан.

Ташириф буюришга таъсир этиши. Тадқиқот сўровномаси иштокчилари бўйича Халл Трак театрига бориш учун қандай омилларга боғлиқлиги аниқланди. Театрга борувчиларнинг ярми шаҳар марказидаги янги бино ўзига жалб этишини таъкидладилар. Танаффусда томошабинлар дам оладиган хона ёки зал, бар кафеларнинг мавжудлиги ёшроқ томошабинларни жалб этиши мумкин. Жон Годбер Жоҳн Годбер бадий директорининг маҳсулоти кўпчиликка ёқиши эътироф этилди. Лекин кўрсатувларнинг янги шакллари таклиф этиш тавсия этилди.

Маркетинг натижалари. Халл Трак театри маркетинг коммуникациясидаги камчилик потенциал бозорни чуқурроқ ўрганилмаганлиги кузатилди. Театр томошабинлари театр дастурларидан театр томонидан юборилган хатлар, тез тез ташириф буюрувчилардан хабардор бўлиб туришар экан. Айримлари маҳаллий газеталарда берилган маълумотлар билан қизиқиб турар эканлар. Ёшлар эса асосан интернетдан.

Саволлар

1. Халл Трак театри ўз миссиясини оширишда қандай мақсад ва вазифаларни белгилашини таклиф қила оласиз.
2. Ушбу мақсад ва вазифаларни амалга оширишда қандай стратегияларни ишлаб чиқасиз. Ушбу стратегияларни тадбиқ этиш учун маркетинг тактикасини ишлаб чиқинг.
3. Ушбу режаларни ишлаб чиқишда маълумотлар рўйхатини тузинг. Агарда Сиз Театр маркетинг менежери бўлсангиз ушбу маълумотлар етарлича бўлармиди?

Кейс №3. Опера ҳамкорлиги

Сидней Опера Хаус бутун дунёда машхур бўлган замонавий архитектура дизайнидаги бинолардан бирида жойлашган. Опера Хаус

ташкилий ривожланиш инноватори сифатида унинг ижрочи директори Майкл Линк тўрт йиллик бошқаруви остида шаклланди.

Линк Австралия Кенгашидаги театр менежментида миллий санъатни кўллаб қувватловчи инновацион шахс сифатида эътироф этилиб 1998 йилда Австралия тасвирий институти бошқарувини олди. Унинг бошқарув фаолияти Опера Хаус учун икки муҳим тарихий воқеалар – Янги йил ва 2000 йил Сидней Олимпиадасига тўғри келди. Бундай ходисалар ташкилот учун иш жараёнининг янги ёндашувларини талаб этарди ва Линк Операни “ўрганувчи ташкилот” га айлантиришга аҳд қилди. Ушбу атама америкалик менежмент намояндаси Питер Сенж (Петер Сенге) томонидан 1990 йилда “Бешинчи Фан” китобида ёритилган бўлиб, унга биноан ташкилот инсонлар каби тизимли равишда ривожланиши ва тажриба алмашишлари лозим. Албатта унинг афзаллиги бир бутунлигида, ўрганиб бориш эса ташкилот муҳим фаолиятларидан бири сифатида ташкилий қувватни оширишда катта кучдир. Бошқача қилиб таъкидланганда эса, “унинг аъзолари жамоавий хабардорлик ва унумдорликни кучайтириш ва кўллаб қувватлашга доимий диққат эътиборини қаратиб турадилар” (Сенге *эт ал.*, 1994).

Опера Хаусда муваффақиятга эришиш йўли барча ходимларни ушбу йўналишга қўйиш деб белгиланди.

Линк бундан кўйидагича изоҳлади: “Опера Хаусда ишлар қандай бажарилишига бутун штатни жалб этиш ёндашувини биз қабул қилдик. Натижа –бу иш жойи бўлиб, бу ерда ташкилот ривожини учун ҳар бир ходим ўз хиссасини қўшиш учун ваколат олган. Бу шахснинг ўсиши учун кўмакловчи иш жойи бўлиб, бунда инновациялар, маҳоратни кўрсатиш, “буни қила оламан” деган хатти ҳаракат тан олинади ва рағбатлантирилади”. Ушбу жараёнинг бош ғояси турли соҳаларни қамраб олувчи лойиҳа гуруҳининг ташкил топиши бўлиб, унга тажрибаси ва функционал асоси ҳар хил бўлган ҳамкасабалар киритилди.

Уларнинг вазифаси муассасанинг 2000 йилга тайёр бўлиши, яъни компьютерга мувофиқлик ва товар ва хизматларга янги солиқлар билан танишиш. Шу билан бирга маданий ўзгаришларга бўлган зарурат масаласи муассасанинг турли бўлимлари ва поғоналари томонидан ўртага қўйилди. Концепция Командаси деб ном олган ушбу ишчи гуруҳ эътиборини муассасанинг ўзини ҳамда бу ердаги ҳар бир шахсни такомиллаштиришга қаратди.

VII. ГЛОССАРИЙ

VI. ГЛОССАРИЙ

Инглиз тилидаги	Термин	Ўзбек тилидаги
Theatre	Театр	Театр – (юн. сўз бўлиб, томошагоҳ деган маънони англатади). Санъат тури; унинг ўзига хос ифода воситаси актёрнинг омма олдидаги ўйинижараёнида юзага келадиган саҳнавий воқеадир. Театр санъатида ҳам бошқа санъатларда бўлганидек, халқ ҳаёти, тарихи, дунёқараши акс этиб, жамият тараққиёти, маънавияти, маданияти билан боғлиқ ҳолда ўзгариб, такомиллашиб боради. Театр асосида оғзаки ёки ёзма драматургия ётади. Театр синтетик санъат бўлиб, жамият ҳаётида, томошабинларнинг маънавий-эстетик тарбиясида муҳим ўрин тутди. Унда драматургия, мусиқа, тасвирий санъат, рақс, меморлик ажралмас бирликни ташкил этади. Театр – санъатнинг муҳим бир хили бўлиб, у қадимги Грецияда туғилди.
Decoration	Театр декорацияси санъати	сценография– тасвирий санъатнинг театр санъати билан боғлиқ соҳаси; декорация, либослар ёруғлик, саҳна техникаси воситасида спектаклнинг томоша образи (кўриниши)ни яратиш санъати.
Music	Театр мусиқаси	1. кенг маънода - барча мусиқали (опера, балет, оперетта, мусиқали драма, мусиқали комедия, водевил, мюзикл ва б.) ҳамда драматик спектакллар учун ёзилган мусиқа. 2. тор маънода – драматик театр спектакль (драма, комедия, трагедия)лари мусиқаси
Theatre Science	Театршунослик	театр тарихи ва назариясини ўрганувчи фан. Мустақил илмий йўналиш сифатида театр санъатининг умумий тараққиёти билан боғлиқ ҳолда XX асрда шаклланган. Театршунослик дастлаб, асосан драма театрлари фаолияти билан боғланган бўлса, кейинчалик опера ва балет, оперетта, мусиқали драма, болалар театри, кўғирчоқ театри, театр таълими, саҳна нутқи, декорация санъати, театр либоси ва пардозини, саҳна ҳаракати, ҳаваскорлик театри соҳалари ва йўналишларини ўз ичига олади.
Subject	Сюжет	– (фр. ва лот. сўз бўлиб, предмет, мазмун, моҳият, нарса деган маъноларни англатади).

		<p>1. Бадиий асарда, фильмда воқеа-ходисалар тасвири, баёнидаги изчиллик ва ўзаро алоқа; бадиий асар мазмуни.</p> <p>2. Тасвирий санъатда: тасвир объекти, предмети. Сюжет –бадиий асар мазмунини ташкил этадиган, бир-бири билан ўзаро боғлиқликда кечадиган, қахрамонлар ўртасидаги алоқалардан таркиб топган воқеалар тизими.</p>
Acting technique	Актёрлик санъат	санъат яратиш сасна қиёфаларни (ролларни) театрда томошаларнинг тақдимотчилари
Atmosphere	Атмосфера	ҳаяжонли бо;яш ҳар кимнинг ҳаракатлари, сахнанинг, эпизода, боғлиқ бўлган тавсия этилаётган ҳолатлар, воқеаларданги тугун, низони, темпо-ритма, " донлар ", боғлиқлиги ҳаракати ва фаолият юритувчи шахсларда уни феъл-атворини, ёрдам беради.
Proscenium	Авансцена— сахна	дахлиз бир бўлак сахнанинг, бир қанча намоёиш этилган томоша зали. (Рампа). сифатида о;йин учун белгиланган майдонча сахна олди кенг фойдаланилди опер ва балет спектакль драматик театрларда сахна олди хизмат қилади. Асосан жой ҳаракатлари учун катта бўлмаган сахналар олдидаги ёпиқ парда.
Type, theatrical character	Амплуа— ўхшаш	феълига кўра ролини, тегишли маълум актёра (актрисалар) томонидан бажариладиган ролларнинг типи.
Atellana	Ателлана-ателлана	(қадимги рим халқ томошаси;одий халқ ҳаётини тасвирловчи қисқа сахна асари)
Annotation	Аннотация-аннотация	(қисқа қайдлар, китобнинг қисқача мазмуни)
Ballad	Баллада-	(лирик-эпик поэзиянинг бир тури)
Ballet	Балет-балет	(театр санъати турларидан бири); рақсга асосланган музикали-драматик сахна асари)
Properties	Бутафория— сахнадаги	ясама жиҳозлар қалбаки фанлар (хайкалтарёшлик, мебель, идиш, безаклар ва бошқалар. Асар воқеаларини очишга ёрдам берувчи нарсаларни.
Buffoon	Буффонада	кулгили театр томошаси қабул қилиш, фойдаланилаётган театрда; асосан ташқаридан қараганда комик бўрттириб юбориш, баъзида тартибли ҳаракатларни, кўринишлари

VIII. АДАБИЁТЛАР РУЙХАТИ

VIII. АДАБИЁТЛАР РУЙХАТИ

I. Ўзбекистон Республикаси Президентининг асарлари

1. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажакимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қураимиз. – Т.: “Ўзбекистон”, 2017. – 488 б.
2. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. 1-жилд. – Т.: “Ўзбекистон”, 2017. – 592 б.
3. Мирзиёев Ш.М. Халқимизнинг розилиги бизнинг фаолиятимизга берилган энг олий баҳодир. 2-жилд. Т.: “Ўзбекистон”, 2018. – 507 б.
4. Мирзиёев Ш.М. Нияти улуғ халқнинг иши ҳам улуғ, хаёти ёруғ ва келажак фааровон бўлади. 3-жилд.– Т.: “Ўзбекистон”, 2019. – 400 б.
5. Мирзиёев Ш.М. Миллий тикланишдан – миллий юксалиш сари. 4-жилд.– Т.: “Ўзбекистон”, 2020. – 400 б.

II. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар

6. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон, 2018.
7. Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 23 сентябрда қабул қилинган “Таълим тўғрисида”ги ЎРҚ-637-сонли Қонуни.
8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 12 июнь “Олий таълим муасасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-4732-сонли Фармони.
9. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февраль “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги 4947-сонли Фармони.
10. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 20 апрель "Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2909-сонли Қарори.
11. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 28 августдаги “Ўзбекистон Республикасида маданият ва санъат соҳасини инновацион ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги ПҚ-3920-сон Қарори.
12. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 19 декабрдаги “Маданий мерос объектларини муҳофаза қилиш тўғрисидаги ПҚ-4068-сон Қарори.
13. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 4 февральдаги “Миллий рақс санъатини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги ПҚ-4584-сон Қарори.
14. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 21 сентябрь “2019-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини инновацион ривожлантириш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5544-сонли Фармони.
15. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 27 май “Ўзбекистон Республикасида коррупцияга қарши курашиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5729-сон Фармони.

16. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 27 август “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг узлуксиз малакасини ошириш тизимини жорий этиш тўғрисида”ги ПФ-5789-сонли [Фармони](#).

17. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 октябрь “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5847-сонли [Фармони](#).

18. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 29 октябрь “Илм-фанни 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-6097-сонли [Фармони](#).

19. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2020 йил 25 январдаги Олий Мажлисга Мурожаатномаси.

20. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 23 сентябрь “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш бўйича кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 797-сонли Қарори.

Ш. Махсус адабиётлар

21. Асекретов О.К., Борисов Б.А., Бугакова Н.Ю. и др. Современные образовательные технологии: педагогика и психология: монография. – Новосибирск: Издательство ЦРНС, 2015. – 318 с.

<http://science.vvsu.ru/files/5040BC65-273B-44BB-98C4-CB5092BE4460.pdf>.

22. Авдейва Л. Ўзбек миллий рақси тарихидан. - Т.: Мукаррама Тургунбоева номидаги “Ўзбек рақс” миллий рақс бирлашмаси, 2001.- 204б.

23. Белогуров А.Ю. Модернизация процесса подготовки педагога в контексте инновационного развития общества: Монография. — М.: МАКС Пресс, 2016. — 116 с. ISBN 978-5-317-05412-0.

24. Гулобод Қудратуллоҳ қизи, Р.Ишмухамедов, М.Нормухаммедова. Анъанавий ва ноанъанавий таълим. – Самарқанд: “Имом Бухорий халқаро илмий-тадқиқот маркази” нашриёти, 2019. 312 б.

25. Ибраймов А.Е. Масофавий ўқитишнинг дидактик тизими. методик қўлланма/ тузувчи. А.Е. Ибраймов. – Тошкент: “Lesson press”, 2020. 112 б.

26. Ишмухамедов Р.Ж., М.Мирсолиева. Ўқув жараёнида инновацион таълим технологиялари. – Т.: «Fan va texnologiya», 2014. 60 б.

27. Қодиров М. Томоша санъати ўтмишидан лавҳалар. – Т: Фан, 1993. – 205-б.

28. Қодиров М. Темур ва темурийлар даврида томоша санъатлари. – Т: Ғ.Ғулом ном. нашриёт, 1996. – 64-б.

29. Қодиров М. “Томоша санъатлари ўтмишда ва бугун” - Т: “Mumtoz so`z”, 2011. - 528 б.

30. Муслимов Н.А ва бошқалар. Инновацион таълим технологиялари. Ўқув-методик қўлланма. – Т.: “Sano-standart”, 2015. – 208 б.

31. Образование в цифровую эпоху: монография / Н. Ю. Игнатова ; М-во образования и науки РФ ; – Нижний Тагил: НТИ (филиал) УрФУ, 2017. – 128 с. http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/54216/1/978-5-9544-0083-0_2017.pdf.
32. Олий таълим тизимини рақамли авлодга мослаштириш концепцияси. Европа Иттифоқи Эрасмус+ дастурининг кўмагида. https://hiedtec.ecs.uniruse.bg/pimages/34/3_UZBEKISTAN-CONCEPT-UZ.pdf.
33. Сайфуллаев Б. Томоша санъати тарихи ва назарияси. – Т: «Фан ва технология», 2014. - 152 б.
34. Усмонов Б.Ш., Ҳабибуллаев Р.А. Олий ўқув юртларида ўқув жараёнини кредит-модуль тизимида ташкил қилиш. Ўқув қўлланма. Т.: “Tafakkur” нашриёти, 2020 й. 120 бет.
35. Чаплин Чарльз Спенсер. О себе и своем творчестве. М.: Искусство. Т. 1 - 1990.350 с.
36. Файзиев Х. Овозсиз кинематографдаги операторлик санъати тарихидан. Т., 2008. – 180 б.
37. Фрейлих Теория кино: от Эйзенштейна до Тарковского. М.: Искусство, ТПО-1992, “Истоки”, -351 с.
38. Ўзбекистон тарихи ва маданияти. Ш.Каримов ва бошқ. Тошкент: 1992,Ўқитувчи, - 294 б.
39. Ўнғбоева Б.Ў. Ўзбекистонда 1920-1956 йилларда кино ва театр санъати тарихи. Дисс автореферати. –Т., 2018. –55 б.
40. Юренев Р. Краткая история киноискусства. - М.:Академия, 2000.- 288
41. Andrew Paquette. An Introduction to Computer Graphics for Artists.- Springer Publishing Company, Incorporated, USA 2013.
42. Agel H. L'espace cinématographique. Paris, ed. J.-P.Delarge-ed. Universitaires, 1978,219 p.
43. Basic Text of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, UNESCO, Paris, 2014 y.
44. Benjamin Grosbayne. “Techniques of modern Orchestral Conducting”. Harvard University Press. USA, 2011 y.
45. David Spencer “Gateway”, Students book, Macmillan 2012.
46. English for Specific Purposes. All Oxford editions. 2010, 204.
47. Lindsay Clandfield and Kate Pickering “Global”, B2, Macmillan. 2013. 175.
48. Mitchell. H.Q. , Marileni Malkogianni “PIONEER”, B1, B2, MM Publiciations. 2015. 191.
49. Mitchell. H.Q. “Traveller” B1, B2, MM Publiciations. 2015. 183.
50. Raymond Bisdorff, LuisC. Dias, Patrick Meyer, Vincent Mousseau, Marc, Pirlot. Evaluation and Decision Models with Multiple Criteria.- Springer-Verlag Berlin Heidelberg. - Germany, 2015 y.
51. Steve Taylor “Destination” Vocabulary and grammar”, Macmillan 2010.
52. Sibsan. “The modern conductor”. Pearson Prentice Hall. Англия, 2004.

IV. Интернет сайтлар

53. <http://edu.uz>
54. <http://lex.uz>
55. <http://bimm.uz>
56. <http://ziyonet.uz> –
57. <http://www.dsmi.uz>.
58. <http://www.kino-teatr.ru>
59. <http://www.artsait.ru>
60. <http://belcanto.ru/>
61. <http://music.edu.ru/catalog>
62. <http://artyx.ru/>